

ÉDES ANYANYELVÜNK

XV. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

1993. JANUÁR–MÁRCIUS

ÁRA: 25 FORINT

A tartalomból:

**Bencédy József:
Szóvá tesszük**

**Kemény Gábor:
Nyelvi mozaik**

**B. Lőrinczy Éva:
Kirúg – avagy a
durvaság pszichózisa**

**Balázs Géza:
Autófeliratok**

**Szende Aladár:
Tüskék a csokorban**

**Deák Mihály:
Beszédkultúra
a hadseregben**

**Minya Károly:
Plakátjelszó-történelem**

**Grétsy László:
A szerkesztő
postájából**

**Pályázatok,
eredményhirdetések,
nyelvész-leletek**

Haj, száj, szem, avagy toll, etető, nézőke?

(Százézer forintos pályázatunk eredményhirdetése)

A címbeli párhuzamba állítással korántsem azt akarom sugallni, hogy a *toll* selymesebb a *haj*-nál, az *etető* kívánatosabb, mint a *száj*, s a *nézőke* ragyogóbb a *szem*-nél. Olvasóink közül bizonyára sokan ismerik Vörösmartynak „Haj, száj, szem” című – be-számolóm címének megválasztásában is „ludas” – gyönyörű költeményét. Csak emlé-keztetőül, így kezdődik: „Haj, haj, haj, / Be szép selyemhaj / Ez a leányhaj! / Bomlott fúrti tengerében / Hattuyállak fürdenek benn. / Haj, haj, haj, / Be szép selyemhaj / Ez a leányhaj.” Majd folytatódik a „Száj, száj, száj” és a „Szem, szem, szem” kezdetű

Lőrincze Lajos üzenete a kórházból, betegágyából

(Elhangzott 1992. december 28-án,
az ifjúsági nyelvi pályázat díjkiosztó ünnepségén)

Kedves fiatal barátaim! Örülök, hogy újra elővettük, elővettétek ezt a kérdést. Tudniillik egy-szer volt már egy hasonló pályázat: „Hogyan beszél a magyar ifjúság?” Az is eredményes volt, de hallottam, hogy ez még sikeresebb. Igazán hálásak lehetünk a Dunaholding Alapít-ványnak a kapott támogatásért, de mégis azt kell mondanom: sajnálom, hogy nincs módunk még bőkezűbben díjazni a résztvevőket; azokat is, akik nem kaphatnak jutalmat, holott ők is érdemelnének.

Biztos vagyok abban, hogy a gazdag anyag hasznosítására többféle felhasználási lehetősé-g is adódik majd. Remélem, a legjobb pályaművekből olvashatunk majd egy-egy részletet vagy az Anyanyelvápolók Szövetségének lapjában, vagy a Magyar Nyelvőrben, vagy akár a Magyar Nemzetben. De az is lehet, hogy külön kiadvány jelenhet meg az összegyűlt anyag-ból, a mai magyar ifjúsági nyelv szótára. Persze, ez újból pénzbe kerülne, nem is kevésbe, de mégis törekedni kell rá, mert nemzeti nyelvkincsünk értékes része és üde színtöltja az ifjúsági nyelv.

versszakkal. Ennek a csodálatos versnek az ázsióját próbálnám csökkenteni, mond-ván, hogy ma már más a módi, ma már a haj nem is *haj*, hanem *bozont*, *gubanc*, *hári*, *kazal*, *paróka*, *rőzse*, *séró*, *skalp*, *széna*, *taraj*, a már említett *toll*, esetleg *tetűfészek*? Dehogyan vetemednék ilyesmire! Mindössze arra szeretnék utalni ezzel a címmel, hogy anyanyelvünknek van egy ilyen rétege is, s hogy ez is helyet kér a nap alatt, pontosab-ban szólva a magyar ég alatt. Az ifjúsági nyelv szavai – mert hiszen ezekről van szó – a maguk szemléletességével, egyéni hangjával, kezdőzetlenségével üde színtöltöt je-lentenek a teljes magyar nyelvkincsben, amelybe éppúgy beletartoznak, mint bármely más csoportnyelv vagy mint bármelyik szaknyelv. Az ifjúsági nyelv is csoportnyelv, de azáltal, hogy egy rendkívül népes csoport tulajdona – gondoljuk csak meg: minden ma-gyar anyanyelvű fiatalé, a határainkon kívülieké is! –, megkülönböztetett figyelmet ér-demel. Éppen azért, mert megkülönböztetett figyelmet érdemel, izgatottan várunk, hogy az elmúlt évi 2. számban a **Dunaholding Alapítvánnyal** közösen meghirdetett pályá-zatunk érdeklődést kelt-e, visszhangra talál-e, bőséges termést hoz-e.

Nem kellett csalódnunk, sőt, az eredmény még felül is múlja várakozásunkat. Het-venegy pályamű érkezett be; jóval több, mint azon a három évtizeddel ezelőtti pályá-zaton, amelyet pedig szintén sikeresnek éreztünk, érzünk. Ezek közül tizenháromat ha-tárainkon túlról kaptunk: Erdélyből és a Vajdaságból. A hetvenegy pályamunka közül huszonhétnek felnőtt, nagyobb részét tanár a szerzője (ide soroltuk az egyetemi, főisko-lai hallgatókat is), a további negyvennégy pályázat tanulóktól és tanulóközösségektől érkezett. Budapestről tizenkilenc dolgozatot kaptunk, a többi vidéki, illetve külföldi ille-tőségű. Hogy Budapest ilyen aránylag szép számmal szerepelt, abban nagy része van szövetségünk egyik fellegvárának, a Radnai Béla Közgazdasági Szakközépiskolának, ahonnan nem kevesebb, mint tizenkét gondosan elkészített pályamunka érkezett. Vé-gül megemlítem, hogy a pályázatok együttes terjedelme meghaladja az ötezer oldalt, a nyelvi adatok száma pedig a negyvenezret.

Folytatása a 3. oldalon

ÉDES ANYANYELVÜNK

Az Anyanyelvápolók
Szövetségének
negyedévenkénti folyóirata

Megjelenik
a Magyar Tudományos Akadémia
Magyar Nyelvi Bizottságának
és a Magyar Nyelvtudományi
Társaságnak a támogatásával.

Kiadja:
az Anyanyelvápolók Szövetsége

Felölős szerkesztő és kiadó:
Grétsy László

A szerkesztőség tagjai:
Balázs Géza
Kemény Gábor
Maróti István

A szerkesztőség címe:
1075 Budapest, Kazinczy u. 23–27.

Postacím:
1364 Budapest, Pf. 122.

Előfizethető:
Anyanyelvápolók Szövetsége,
1126 Budapest, Szoboszlai u. 2–4.,
közvetlenül vagy postautalványon.
Előfizetési díj: egy évre 100 Ft
Számonkénti ár: 25 Ft

Az Édes Anyanyelvünk
szerkesztőbizottsága:

Balázs Géza
Bencédy József
Deme László
Fábián Pál
Grétsy László
Kemény Gábor
Lőrincze Lajos
(a szerkesztőbizottság elnöke)
Maróti István

Rácz Endre

ISSN 0139-0457

Készítette:
CERBERUS Kft.
1054 Budapest, Kálmán I. u. 23.
Telefon: 1323-511
Felölős vezető: Borbáth Gábor
Nyomás: Passzerpont Bt.
Felölős vezető: Kámáné Bari Erika

Rácz Endre halálára

Nem én vagyok hivatva arra, hogy tudományos pályafutását méltassam. Gyászjelentését a család mellett három tudományos testület is aláírta.

Én most barátságos, előzékeny egyéniségéről szeretnék szólni. Pertu barátok voltunk. A Magyar Némzet „Anyanyelvünk” rovata hozott bennünket össze. Ő szerkesztette sokáig, és a hosszú évek során mintegy 40 nyelvvédő cikkemet segítette napvilágra. Szerkesztői kritikája, korrekciói bölcsék, megértőek voltak. Többek között az Édes Anyanyelvünk szerkesztőbizottságának is tagja volt; e minőségében is számos írásomnak biztosított nyilvánosságot.

Égész lényét előzékenység, tapintat jellemezte. Hadd mutassam ezt be két példával!

Mint szerkesztő, a személyi számomból rájött, hogy éppen egy tízes évszámcsoporthoz érkeztem. Rögtön nekiült, és hosszú, sajátkezű levélben fejezte ki jókívánatait.

A másik példa. Egyszer telefonon megegyeztünk, hogy kora délután felkeresem egyetemi tanszékén. Néhány perccel később felhívta feleségemet. Közben ugyanis eszébe jutott, hogy hátha a megbeszélte órákban ebéd utáni szieszta tartani. Javasolta tehát, halasszuk a találkozást későbbi órára. A tapintatnak egyenesen megható non plus ultrája!

Mi, szerkesztői tevékenységének cikkírói, hadd búcsúzzunk Tőle külön is, e pár sorban, hálával emlékezve vissza jóakaró, segítőkész támogatására!

Rapcsák Lajos

Szerkesztőségünk ezzel a személyes emlékezéssel búcsúzik Rácz Endre professzortól, az Édes Anyanyelvünk alapítóinak egyikétől.

Tartalom

Grétsy László: Haj, száj, szem, avagy toll, etető, nézőke?	1
Lőrincze Lajos üzenete a kórházból, betegágyából	1
Rapcsák Lajos: Rácz Endre halálára	2
Csalamjai Emma: Nemzedékek párbeszéde	3
Bencédy József: Szóvá tesszük	4
Kemény Gábor: Nyelvi mozaik	5
Makra Zsigmond: Ember	6
Benkő László: Esszé	6
B. Lőrinczy Éva: Kiróg – avagy a durvaság pszichózisa	7
Buvári Márta: A Radnótiné	8
Minya Károly: Plakátjelszó-történelem	8
Balázs Géza: Autófeliratok	9
Bódi Zoltán: Info Show	9
Szántó Jenő: Bill, Al és társaik	10
Soproni János: Szponzor és mecénás	10
Szilágyi Ferenc versei	11
Szende Aladár: Tüskék a csokorban	11
Pásztor Emil: Írásjelekkel kapcsolatos egyszerűsítések	12
Holczer József: Oda van a gyerekekért	12
Deák Mihály: Beszédkultúra a hadseregben	13
F. Kovács Ferenc: Amikor nem talál a hasonlat	13
Domonkos János: Még egyszer a Zsirai-centenáriumról	14
Kerekes Barnabás: Az Anyanyelvápolók Szövetségének Ifjúsági Szervezetéről	14
A szép magyar nyelvért. Alapítványi hírek	15
Deme László: Péchy Blanka-émléknep	15
B. G.: Képes diáksztár	16
Pályázati felhívás	16
Pontozó	17
Eredményhirdetés	18
Keresztretjévény	18
Grétsy László: A szerkesztő postájából	19
Nyelvész-leletek, nyelv-észleletek	20

Nemzedékek párbeszéde

E kis párbeszédet szerzője – akinek a Csalamjai Emma név nem a valódi neve – szintén a Hogyan beszél ma az ifjúság? pályázatra küldte el, de ő maga is érezte, meg is írta, hogy röpdolgozata aligha illik bele a pályázati elképzelésekbe. Nos, a pályaművek között nem is vettük figyelembe, szellemessége, ugyanakkor rövidsége azonban arra készítet bennünket, hogy közzöljük. Igaz, párbeszédével a szerző nemcsak jellemzi, hanem alaposan meg is csipkedi az ifjúságot, de mivel ő más nemzedékhez tartozik, ezt talán elnézhetjük neki.

A szerk.

- Nos, kolléga, hogy tetszik nálunk a munka?
- *Nem nagyon csípem, de az ösöm felmondta a bérletet, és ha kérőt akarok, melőznom kell.*
- Á, szóval lakásra gyűjt, de különben továbbra is eltartják a szülei?
- *Az öregem állandóan löki a rizsát, hogy hülyét kap tőlem a diszkó és a csajozás miatt. Régebben klassz volt, de most átment oktatóba.*
- De hiszen az az élet rendje, hogy minden felnött a maga lábán boldoguljon.
- *Nem kell a púder! Maga is tudja, hogy a jó kis zsíros placcokon a vén trottyos bányarérek trónolnak. Én meg zsebpénzért koptatom az etetőmet.*
- Na, és a főnöke, milyen?
- *Hát, az aztán egy fazon! Olyan szerkóban jár, mint egy tini, és közben kopasz a burája és a hasával törli le a port az asztaláról. Múltkor bejön és minden ok nélkül elkezdi ordítani, pedig csak a sporthíreket olvastam, azt is csak fél szemmel, mert közben telefonáltam. Csápoltt és üvöltött, hogy készen van-e a sürgetőlista, amit tegnapra kért. Nem löverseny ez, akartam neki mondani, de aztán hagytam, mert biztos mosolyszünet volt anyunál, ezért volt kiakadva. Azt hiszi, hogy mindent el lehet kapkodni, mint őt a szülei.*
- És a jutalmazással meg van elégedve?

– *Hát nem kaptam nevetőgörcsöt az örömtől. Majdnem visszaadtam a görénak villamosjegyre, de láttam, hogy éppen neki sem sütött ki a nap. Karon fogtam magam és indítottam. Nézze csak, haver! Milyen jó kis pulyka megy itt. Egész menő virgácsai vannak. Csak kár, hogy eláll a füle, mint a befőtt.*

– Van menyasszonya?

– *Van. Félig. Ő hozzám akar jönni, de én nem akarom elvenni. Épp ma határoztam el, hogy letörölöm a tábláról. A csaj szuper lenne, de azt hiszi, hogy velem életbiztosítást kötött. Most azzal fűt, hogy gyereke lesz. Majd én feledékennyé teszem. Úgy átalakítom az elejét, hogy majd csak néz ki a lyukon.*

– Maga ilyen keményen bánik a partnereivel?

– *Tök jó! Most mit bámul? Nem látott még fehér embert? Maga mindig olyan kimért, mint egy kiló körte. Maga már elfelejtette, hogy mit hordanak a csajok a szoknya alatt?*

Egy kolléga jön oda hozzájuk.

– *Hol a bánatban vagy? Egy bige keres.*

– *Mondd neki, hogy várjon meg az anyakönyvvezetőnél. Mit képzelsz, miért állok itt? Én vagyok a munka szobra? Még megvitatom itt a haverral, hogy mi legyen a címe annak a tanulmánynak, amit a te lógásaidról készítek. Szuper, nem? Még ő kérde, hogy mit csinálók. Röhög-nöm kellene, de cserepes a szám.*

– Ami igaz, az igaz. Sok minden belefér a maguk munkaidejébe munka helyett. Azzal az energiával, amit arra fordítanak, hogy kevés munkával sok pénzt keressenek, rekordidő alatt lehetne emeletes házakat építeni. És mondja csak! Lenne munkája egész napra, ha csinálná?

– *Hát, nem semmi! Néha melegszik a fejem, ha meglátom azt a rengeteg papírt. Na, viszlát, húzom a belemet. Nem csúcs az a menü, amit itt adnak, de elszórazkottatja a gyomornedveimet.*

Csalamjai Emma

Folytatás az 1. oldalról

És most következék az eredményhirdetés! (A bírálóbizottságot hárman alkottuk: Kovalovszky Miklós, Szűts László és jómagam.) A bizottság gondos mérlegelés után egy első díjat (15 000 Ft), négy második díjat (7500 – 7500 Ft) és tizenegy harmadik díjat (5000 – 5000 Ft) osztott ki, ezenkívül külön dicséretben részesített további huszonnyolc pályázót. A részletes eredménylista a következő:

Az I. díj nyertese **Tasnádiné Rónaky Edit** pécsi gimnáziumi igazgató, aki benyújtott munkájában több mint 2000 oldalon mutatja be napjaink ifjúsági nyelvét precízen megfogalmazott szócikkekben, a származékok, szinonimák felsorolásával, példamondatokkal együtt. Munkája még a többi jeles pályamű közül is kiemelkedik.

A II. díj nyertesei: **Kiss Róbert Richárd** budapesti egyetemi hallgató, aki a soproni fiatalok köszönésformáit vizsgálta meg igen alapos tanulmányában; a kiskunfélegyházi **Móra Ferenc Gimnázium** III/a osztályos tanuló, akik több mint ezer diáknyelvi szót rendszereztek s szótáraktak 150 oldalas, gondos pályaművekben; **Nagy Erika** bajai tanár, aki a IV. Béla Gimnázium tanulóinak ragadványneveit mutatja be, remek felkészültséggel; végül **Szecsei-né Pápay Judit** szolnoki könyvtáros, aki egy 3000 szócikkből álló, Jász-Nagykun-Szolnok megye tanulóinak szókincsét rögzítő diáknyelvi szótárral nyerte el a díjat, megérdemelten.

A pályázat III. díjának nyertesei a következők: **Adamik Veronika** békéscsabai tanár; **Farkas Eszter** gödöllői főiskolai hallgató; **Fekete Nóra** karcagi gimnazista; **Hajdicsné Varga Katalin** tanár, ill. a zalaegerszegi **Csány László Közgazdasági Szakközépiskola** Beszélni nehéz köre, amelyet a tanárnő irányít; **Incze Réka** sepsiszentgyörgyi tanuló; **Izing Boglárka** bicskei leány, a budapesti Dr. Hetényi Géza Egészségügyi Szakközépiskola tanulója; **Máriás Ildikó** és **Varga Erika**, az óbecsei Todor Dukin Gimnázium Kazinczy Ferenc önképzőkörének tagjai; **Petercsák Andrea** 15 éves szolnoki gimnazista; a türkevei **Petőfi Sándor Általános Iskola** Édes anyanyelvünk szakköre; a **Radnai Béla Közgazdasági Szakközépiskola** Arany-körének 15 tagja; végül **Rákosi Beáta**, a

Radnai Béla Gyors- és Gépipari Szakiskola és Közgazdasági Szakközépiskola II/b osztályos tanulója.

Külön dicséretet érdemelnek a következők:

Andorkó Júlia tanuló, Solymár; Bangó Edit tanár, Zalaegerszeg; Bihari Zsuzsanna és Bödök Magdolna, a Radnai Béla Közgazdasági Szakközépiskola IV/a osztályának tanuló; Dr. Blasszauer Róbert tanár, Budapest; Csonka Róbert és Stefaniga Csaba, az óbecsei Todor Dukin Gimnázium tanuló; Dékány Erzsébet és társai, a karcagi Gábor Áron Gimnázium tanuló; Demes Gabriella, ny. tanár, Sepsiszentgyörgy; az Egri Gépi- és Műszeripari Szakközépiskola anyanyelvi szakköre; Erdély Györgyi főiskolai hallgató; File Gabriella tanár, Csíkszereda; Gattyán Éva főiskolai hallgató; Horváth Kamilla és Katonai Klára, Nagykovácsi; Jászberényi Gyöngyvér, Marosvásárhely; Kolozs Borbála tanuló, Veszprém; Kovács Zsuzsanna Gyöngyvér tanár, Szászrégen; a Könyves Kálmán Általános Iskola 8/a, b, c és d osztálya, Miskolc; Lipovics Gyuláné dr., Szombathely; Mazalin Szilvia tanuló, Tatabánya; a Nógrádi Általános Iskola 5. osztálya; Őszi Giitta tanuló, Békéscsaba; a Paksi IV. sz. Általános Iskola tanuló; Pátkai Andrásné tanár, Vác; Szaláncziné Somos Zsuzsa tanár és tanuló, Alsószolca; a Szentistváni Általános Iskola Beszélni nehéz szakköre; Szepesi Dóra újságíró, Budapest; a Szombathelyi Közgazdasági Szakközépiskola III/d osztálya (Németh Mónika és csapata); Szóts Tünde főiskolai hallgató; Varnyú Ilona tanár, Óbecse.

Az iménti felsorolásban nem egyszerűen *dicséretet*, hanem *külön dicséretet* érdemlő pályázók voltak olvashatók. Nem véletlenül fogalmaztam így. A dicséret ugyanis nemcsak nekik jár ki, hanem mindegyik pályázónak, aki időt és fáradságot szentelt annak, hogy munkájával hozzájáruljon az ifjúság nyelvkincsének összegyűjtéséhez. Mindegyik pályamű igyekezetet tükröz, mindegyiknek van felhasználható része. Értéktelen pályamunka egy sem akadt. Köszönet érte!

A bírálóbizottság nevében:

Grétsy László

Szóvá tesszük

Gyakran találkozhatunk azzal a megjegyzéssel, hogy a szóvá tesz, beszédet mond, előadást tart és más efféle szerkezet bőbeszédűség, tehát kerülendő, s a például idézettek helyett a szól, beszél, előad ígét kell választani. Pedig hát évtizedek óta hallunk, olvasunk efféléket: A képviselők azt is szóvá tették az ülésen; Az avatáson a miniszterelnök mondott beszédet; A konferencián a szakemberek több előadást tartanak. – A hibáztatások mögött többször kimondva, máskor kimondatlanul az áll, hogy nyelvünk alapjában véve toldalékoló (agglutináló) típusú lévén a tömör, a szintetikus megoldás a jó, az oldott, az analitikus forma pedig nem kívánatos, vagy azért, mert pongyola, vagy azért, mert nem magyaros.

A todalékoló eljárás, a szintetikus formák alapvetően jellemzik nyelvünket. A ragozott alakok, az igeneves szerkezetek háttérbe szorítását (tehát például a terjedelmes névutók előtérbe kerülését, az igeneves szerkezetek, formák helyettesítését) fájjalva szoktuk emlegetni; annál nagyobb öröm, ha efféle megoldásokkal találkozunk: az árák mozgásában (ehelyett: az ármozgás vonatkozásában), a bankszűk okozta bizalomvesztés, zsűrlődhetnékje van.

A nyelvtörténeti tények tanúsága, hogy a fölbontó típusú eszközök régiek, megtalálhatók legrégebb nyelvemlékeinkben, sőt esetenként már a nyelvemlékes kor előtti időkben (ház előtt, paradicsomban való, adta vala, kérte volna). A gondolkodás fejlődésével, a dolgok közti összefüggések egyre több részletének fölismerésével fokozatosan terjed az analitikus szerkesztés, pl. az összetett gondolatoknak összetett, pontosabban alárendelt összetett mondatok formájában történő kifejezése. A Halotti Beszédben még ez áll: Hallá holtát teremtőjétől, Istentől; később azonban már szükségszerűen tárgyi alárendelt mondatra bővült a szerkezet további bővítmények kifejezésére: Hallotta, hogy bizonyos számú évek eltelével minden embernek szükségszerűen meg kell halnia.

Se szeri, se száma nyelvünkben az analitikus formáknak. Terjedésükben – a gondolkodás fejlődése mellett – bizonyára részük van külső nyelvi hatásoknak is; talán ezért is újra meg újra védeni kell magát a jelenséget s egy-egy formáját. A hibáztatás okai közt szerepel nyelvi, nyelvűvelő babona (vö. pl. a *menni fogok*, a *be van festve* szerkezetekkel kapcsolatosakat), a nyelvi elemzés, mérlegelés hiánya, sokféle előítélet, de felbuk-

kannak kétségtelenül pongyola, valóban helytelenítendő formák is: *útépítést végez* (= utat épít), *nem történt intézkedés* (= nem intézkedtek) stb.

A továbbiakban néhány olyan szempontot vetek fel, melyek alapján mérlegelnünk lehet, illetve kell analitikus megoldások jogosultságát.

a) Az analitikus forma mást jelent, más árnyalatot fejez ki, mint a vele párhuzamos, a neki megfelelő szintetikus: *menni fogok*, *majd megyek* – *megyek*; *be van festve* – *befestették* (ezek közismert eltérések); *szóvá tesz*: 'megrovóan, kifogást emelve szól valamiről' (tehát több, mint a *szól*, ahogy a *kifogást emel* is több, mint a *kifogásol*, azaz 'bejelenti valahol, valakinek, hogy kifogása van'); (a kormány, a nagykövet) *fogadást ad*: 'találkozót szervez vendégeivel, és megvendégeli őket'; *mellett* – *-val*, *-vel*: ha a *mellett* jelentése 'valaminek a kíséretében, valamivel együtt' (l. fent, e cikk szövegében: *a gondolkodás fejlődése mellett*; más példa: *Az általános csökkenés mellett* megfigyelhető az is, hogy a közrend elleni bűncselekmények száma emelkedett). – Ide veszem azokat a többnyire újabb, testesebb névutókat, melyekkel differenciáltabb háttérutói árnyalatokat igyekeznek kifejezni: *terén* – *-ban*, *-ben*: pl. *a kutatások terén* más, szélesebb körű, mint a *kutatásokban*, jelentése: 'a kutatásokkal összefüggésben'; *kapcsolatban* – *-ban*, *-ben* vagy *-ról*, *-ről*: *Visszásságokat állapított meg a Nagyvásárcsarnok rekonstrukciójával kapcsolatban* (a *rekonstrukciójában* szűkebb jelentésű volna); *vonatkozásában* – ? : *Washington rendkívüli figyelemmel kíséri, milyen politikát folytat majd az új kormány a magyar kisebbség vonatkozásában*.

A Nyelvűvelő kézikönyv nemigen kedveli ezeket s az egyéb hasonló névutókat. Remélem, példáim elég meggyőzők, hogy bizonyos esetekben (tehát nem mindig) újabb jelentésárnyalatot fejeznek ki, ezért nem kellene hibáztatni őket; elismerve, hogy persze a megfelelő gondolatot más módon is ki lehet fejezni (de aligha szintetikus formával).

b) Érdekesekek és figyelemre méltók azok a szerkezetek, melyek más-más stílusréteget képviselnek a rokon értelmű szóval összevetve: a *tájékoztatót ad*, *beszélgetést folytat*, *kritika tárgyává tesz*, *hangot ad*, *nyomást gyakorol valakire*, *szívélyes fogadtatásban részesít* – *sajtónyelvi*, *diplomáciai*; az *ellátást nyújt*, *kérészetet indít*, *intézkedéseket foganatosít* – *hivatali*; a *mesterséges légzést* (*lélegeztetést*) *alkalmaz*, *nyomást fejt ki* – *szakmai*, *tudományos*. Ezek természetesen helyénvalók a maguk stílusrétegében.

c) Miután a *szenvedő ragozást* az ismert mondókéval (Tatik, tetik a magyarban nem használtatik!), tehát téves ítélettel kizorították a használatból, a nyelvi gyakorlat különféle megoldásokat (köztük analitikus formákat is) állított a helyébe, hiszen a *szenvedő* szerkezetre szükségünk van mindannyiszor, ha nem tudjuk vagy nem akarjuk megnevezni az alanyt. Az egyik lehetőség az állapothatározói igealak (*el van intézve*), de ez sajnos ritkán fordul elő, mert elterjesztették róla, hogy idegenszerű. Egy másik analitikus lehetőség: az alapigéből képzett főnév + egy segédige-féle: *A kérés meghallgatásra talált a pápánál* – ez választékos; *Felvételt nyert a gyermekfaluba* – ez is több, mint az egyszerű ige (*felvették*), jelentése: 'felvették, és ott is van'; *Atadásra kerültek a Kazinczy-díjak* – hivatalos is.

d) *Nyomatékot* is kifejezhet az analitikus forma: *Védd magad!* (Vö. *Védekezz!*); *bizonyosságot tesz valamiről* (vö. *igazol*, *megeősít*); *fordulatot vesz* (vö. *megfordul*); *Eloolvastam minden könyvet, amely a kezem ügyébe került* (Vö. *Eloolvastam minden kezem ügyébe került könyvet*.)

A fölsorolt szempontok alapján javasolt mérlegeléssel távolról sem akarnám azt a látszatot kelteni, hogy minden analitikus formát, pl. a terpeszkedőnek minősített kifejezéseket vagy a személytelen szerkezetet (*nem történt döntés*, *nem nyert elintézés*) el kell fogadnunk. (További példák olvashatók e cikk elején is.)

Bencédy József

(Szavak pálfordulása – Szervilis névelőelhagyás – A *Valentin* minálunk *Bálint*, nemdebár? – Suksükölő reklám)

Ha kimondom ezeket a szavakat: *alternatívok*, *megmérettetés*, *hiteles (politikus)*, nyomban felidéződik 1988/89 különleges hangulata. Azé az időszaké, amikor – mintegy varázsütésre – eltűntek az *elvtársak*, hogy kisvártatva mint *urak* térjenek vissza (igaz, az *elvtársnők*-nek mind a mai napig nem sikerült megtalálni az utódait, mert az *úrnő*, *úraszszony*, *úrhölgy* megnevezések, ill. megszólítások túlságosan múltszadaiak, ha szabad így mondanom: „krúdysak” ehhez).

Ezzel a kis szépséghibával azonban végtére mégiscsak lezajlott a *rendszerelváltás*, más szóhasználat szerint: *rendszerátváltás* (erre a finom, némiképp a *keresztény* és a *keresztényen* különbségére emlékeztető eltérésre azonban most nem térhetek ki). Követte-e, követi-e azonban a rendszerelváltást *normaváltás* is? Ha igen, miben áll ez, ha nem, miért nem? És szükségszerű-e, hogy kövesse? S egyáltalán: mit szűrhet le a mai nyelvhasználat megfigyeléséből egy olyan nyelvész, aki nem képes megszabadulni attól a fixa ideájától, hogy a megfigyelésen és a regisztráláson kívül van (lehet) egyéb feladata is, pl. a befolyásolás (!), s akit ezért a „rendes” nyelvésztől való megkülönböztetésül *nyelvművelő*-nek is szoktak nevezni?

Ilyen s ehhez hasonló kérdéseket próbál felvillantani ez a „nyelvi mozaik”: a szavak pálfordulását. Am nemcsak a szavakét, hanem a nyelvét s egy kissé a korét is. Hát fogjunk is bele! Rakosgassuk egymás mellé az apró mozaikkövecskéket, talán kirajzolódik belőlük valamifajta kép a nyelvről, amelyet használunk, s a korról, amelyben élünk adatott.

A rádiót hallgatva, a televíziót nézve az udvariaskodó nyelvhasználatnak egy újabb változatára lettem figyelmes. Szemléltetésül íme néhány példa! Egy képviselő nyilatkozik, s ezt mondja: „Ebben osztom *miniszterelnök* úr minőségét.” Egyik miniszterünk nyilatkozatából: „*Miniszterelnök* úr ezt tudomásunkra is hozta.” Egy parlamenti frakcióvezető arról tájékoztat, hogy „sikerült elérni *pénzügyminiszter* úrnál...” (hogy mit, azt nem tudtam feljegyezni, de nem is fontos). Végül a jelenégnak divatszzerű terjedését szemléltesse egy miniszteri főtisztviselő mondata a tévéhíradóból: „*Vizsgálóbiztos* úr a vizsgálatot 31-én lezárja.”

Ha a nyilatkozók az idézett mondatokat az említett magas rangú személyiségek jelenlétében, mintegy hozzájuk (is) szólva mondták

volna, egy szavam se lehetne a dolog ellen, hiszen ismeretes (bár talán nem mindenkinek rokonszenves) a megszólítás értékű említésnek ez a – levélben, kérvényben, nyilvános beszédben gyakran alkalmazott – formája: „Szeretném továbbá felhívni *igazgató* úr figyelmét arra, hogy...” Sőt ilyenkor még a nagy kezdőbetűs írásmód ellen sem tiltakozik a nyelvérzékem, oly nyilvánvaló a mondat megszólító jellege, pontosabban funkciója: „Tisztelettel kérem *igazgató* Urat, ...”

Mivel azonban az illető politikusok nem voltak jelen, a nyilatkozó nem hozzájuk, hanem róluk beszélt. S ez már merőben más nyelvi – és udvariassági – helyzet. Vajon eszébe jutott volna-e bármelyiküknek, hogy valamely alacsonyabb rangú személyről így beszéljen? Pl.: „Szóltam *újságkihordó* úrnak, hogy ezentúl korábban hozza a lapokat.” Ugye, nem? Márpedig ha ő (mármint a példánkbeli lapkihordó) kibírja a határozott névelőt, ki kell bírnia a miniszternek is, sőt. Ne hagyjuk tehát el a névelőt az ilyen mondatokból, mert amit mi udvariasságnak, a – meglehet, őszinte – tisztelet jelének szánunk, azt mások szervilizmusnak, szolgai udvariaskodásnak vélhetik.

Tavaly ilyenkor kedvenc napilapom „*Valentin-napi divatvirágok*” címmel közölt hangulatos cikkecskét a február 14-éhez kapcsolódó angol és magyar népszokásokról. Félő, hogy az idén is *Valentin*-napot emlegetnek majd, mintha ennek a keresztnévnek nem volna sok évszázados hagyományú jó magyar megfelelője: a *Bálint*.

A *Valentin*-ozók vegyenek példát Arany Jánosról, aki így fordította le a Szentivánéji álomban Theseus szavait: „No, jó reggelt, fiúk. *Bálint*-nap elmúlt: / S még csak most párosodnak e rigók?” (IV. felvonás, 1. jelenet). Tehát Arany fordításában még Shakespeare hőse is *Bálint*-ot mond, nem pedig *Valentin*-t!

Örömmel látom, hogy gyermekeim kedvelt olvasmányában, Richard Scarry Tesz-vesz szótárában (fordította Réz András) és Nagy tesz-vesz ABC-jében (fordította Zombori Vera és Losonczy István) ugyancsak megtalálható az angol név magyar megfelelője: St. Valentine's Day = *Bálint napja*, illetőleg: „Februárban, *Bálint* napján üdvözlőkártyát küldünk szeretteinknek.”

A birtokomban levő hétkötetes Shakespeare-összes ezt a figyelemreméltó jegyzetet fűzi a Szentivánéji álom idézett helyéhez: „Bá-

lint-nap február 14-én van. Az angol néphit szerint ekkor kezdenek pázrani a madarak és vallani a szerelmeseik.”

Nos, én csupán azt akartam megvallani ezzel a kis cikkel, hogy szívesebben látnám, ha a *Valentin-napi* szokásokat úgy vennénk át az angoloktól, hogy a férfiak *Bálint-napi* virágcsokrot, üdvözlőlevelet küldenek szívük választottjának. Ezen igazán nem múlhat a siker!

Pár hete új reklám tűnt fel a tévé képernyőjén: egy rossz arcú focista valami pasztillát kínál, s közben ilyesmit is mond: „...az orrodát is *tisztítsa*”. Tehát „suksüköl”, azaz felszólító módú igealakot használ kijelentő értelemben. S hogy a néző biztos lehessen benne, jól hallotta, amit hallott, a végén megismétli: „És az orromat is *tisztítsa*!”

Íme, az első suksükölő reklám! Vajon mi lehetett az elgondolása annak, aki ezt – bizonyára hosszas fejtörés árán, hiszen ilyenkor százezres, ha nem milliós a tét – kitalálta? Talán úgy tudja, hogy a nézők általában így beszélnek, s ezért könnyebben elhiszik, amit a saját „szűkebb anyanyelvükön” mondanak nekik.

Szerintem mind a két feltevés téves. Ugyanis: 1. nincs bizonyítva, hogy a magyarul beszélők többsége suksüköl; 2. még az alacsonyabb szintű norma szerint beszélők előtt is nagyobb a tekintélye, tehát a hatása a választékos beszédnek, mint a vulgárisnak, a nyelvtanilag hibásnak.

Mindez persze csak valószínű, nem pedig biztos. Ami biztos, az az, hogy a labdarúgók meg lesznek (vannak?) sértődve, és nem kapkodnak majd az új csodaszert után. Senki sem szereti, ha bunkónak nézik, vagy szándékosan ilyenek tűntetik fel. Arról nem is szólva, milyen igaztalan ez a vád. Aki valaha is hallott magyar futballistákat nyilatkozni, tanúsíthatja, hogy beszédmódjuk csiszolt, választékos, udvarias. Nekik nem a magyar nyelvtudásukkal van a baj. Hogy mivel, arról most ne essék szó, hiszen ez a cikkecske nem a labdarúgásról szól, hanem csupán egyetlen tévéreklámnak a nyelvi és – laikus nézetem szerint – reklámlélektani szarvashibájáról.

Kemény Gábor

* Sajnos, e kis cikk *Bálint*-ot az idén már nem erősíthette *Valentin* ellenében, mert *Bálint*-nap táján jelenik ugyan meg, de néhány nappal – utána.

A szerk.

Ember szavunk kétségtelenül értékelést, megbecsülést is kifejez. Az „ember vagy, fiam” kifejezést nyilván nem szó szerint értjük, ez trivialis, hanem az ember-hez odagondoljuk a derék, a tisztességes jelzőt. Ugyanígy értendő a régebben közkedvelt film-dal „ember lesz az én kis unokám” sora is. Az *emberséges ember* kifejezés derék embert, jóra való embert jelent. „A legszebb dal örökké általános ember” – mondta Reviczky, és nem valami alantásra, hitványra, hanem nemesre, emelkedettre gondolt.

Mégis azt kell mondanunk, hogy az *ember* szót egyre gyakrabban használják ott, ahol nem kellene, mert sután, idétlenül hat, sőt nevetséges vagy pejoratív hatást is kelthet.

„A magyar kormányzat *emberei*” – hangzott el a rádióban. A riporter nyilván a magyar kormányzat tagjaira, tisztségviselőire gondolt. Max Reinhardt, a nagy színházi *ember* – írta a Rádió- és TV-újság. Reinhardtot nevezhetjük jeles, híres, világhíres, kiváló színházi szakembernek vagy rendezőnek, de „színházi embernek” aligha.

Az említett két példában az *ember* szó használata nyilván nem volt helyénvaló. A következő példára talán már azt mondanánk, hogy elmegy benne az *ember*, azonban a szövegkörnyezetből egyértelműen kiviláglik: olyan szót szorított ki, amelynek hiánya az érthetőség rovására megy. „Szeretném, ha mondana valamit az emberek hangulatáról. Hogyan érzik magukat az emberek?” – kérdezte a riporter. Pusztán stílári szemponatok alapján esetleg ajánlanánk a *közhangulat*, a *közérzet* kifejezéseket, de nem ez a lényeg. A riport ugyanis Erdélyben készült, és azt írta, hogy a *magyarok* közérzete milyen.

A következő két mondatot is a rádióban hallottuk: „Az *emberek* nem bojkottálták a választásokat”; „Kétféle *embert* várnak Pozsonyba.” Az első mondatra, ha nagyon tréfás kedvű valaki, megkérdezheti: „Miért? A kutyák bojkottálták?” Itt célszerű lett volna *választó-t*, *választópolgár-t* mondani. A második mondat is döcögős, ebben nyugodtan említhetett volna a riporter *hívót-t*, hiszen hitetlen egyén valószínűleg nem megy el a pápa miséjére.

Ez a példa is a rádióban hangzott el: „Ha tehetünk valamit azokért az *emberekért*...” Nos, itt igazán egyszerű tanácsot adhatunk: tessék az *ember* szót elhagyni! Tehát: „Ha tehetünk valamit azokért...” Biztosan nem érti félre senki így sem, ráadásul gördülékenyebb.

A példákat szinte vég nélkül szaporíthatnánk, de befejezésül csak ennyit: ne használjuk unos-untalan az *ember* szót! Arra, hogy mit alkalmazzunk helyette, nem adhatunk általános szabályt, ezt esetenként kell eldönteni. Egy kis, távolról sem teljes felsorolást azért talán érdemes ideírunk: *úr, egyén, személy, magyar, hazánkfia, honfitárs, honfitársunk, polgár, állampolgár, választó, választópolgár, szavazó, jogalany, utas, útitárs, nézelődő, néző, járókelő, érdeklődő, olvasó, hallgató, résztvevő, közönség* és így tovább.

Makra Zsigmond

E cikkének közlésével köszöntjük a jeles nyelvészt és szótárszerkesztőt, aki a múlt év őszén töltötte be 80. életévét.

A rádió egyik irodalmi rejtvényműsorában elhangzott egy ilyen kérdés: mi az az irodalmi műfaj, amely tudományos témáról szól, és szépirodalmi eszközöket használ? – A válaszváró telefon rögtön csengett, s egy kicsit bátortalan hang jelezte: „az esszére gondolok”.

A válasz helyes, a kérdés azonban pontatlan volt. Pontatlan, de nem a kérdező hibája, hanem az esszé különleges műfaji jellegzetessége folytán.

Vannak könnyen meghatározható, viszonylag jól körülhatárolható irodalmi műfajok, mint az eposz vagy a tragédia. Az esszé a legkevésbé sem tekinthető ilyennek. Sőt alighanem a legszétfolyóbb, legparttalanabb, más műfajokkal leginkább keveredő típusa az irodalmi alkotásoknak. Ennek következménye és tükröződése, hogy a hivatalos vagy hivatásos megjelölések is ingadozóak, pontos meghatározást nem, csak általános körvonalazást nyújtanak. Alig többet, mint az említett rejtvénykérdés.

Hogy az esszé műfaja nemcsak az elmélet kutatóinak, hanem az esszét alkotó lelkiismeretes művészeknek is gondot okoz, jelzi az esszé egyik kiváló mesterének, Szerb Antalnak a töprengése. A *királyné nyaklánc*a című művének előszavában ezt írja a szerző: „A tárgy szinte kényszerült rám, és hosszú évek félig-meddig öntudatlan előkészületei vezettek feléje. Nehezebb volt a forma, a műfaj kérdése. Írhattam volna történelmi tanulmányt, monográfiát... de a legkisebb részletkérdés feltárása is olyan stúdiumot igényel, amelyet csak ifjúságom kedves otthonában, a nagy párizsi könyvtárakban végezhettem volna el – s ezek most előttem bizonytalan ideig zárva maradnak. Írhattam volna regényt... de a történelmi regény műfajához éppúgy nincs bátorságom, mint ahogy nem mernék regényt írni, amely olyan országban játszódik, ahol sosem jártam... Így jutottam el egy műfajhoz, amelynek egyelőre nem tudok nevet adni...”

Az esszé tárgya lehet szaktudományi, filozófiai, világnézeti vagy bármely más, értekezést, elmélkedő kifejtést, népszerűsítő feltárást igénylő téma. A tartalmi paletta szénszóródása végtelen.

Közelebb juthatunk az esszé lényegéhez, ha kivallatjuk azokat a kifejezőeszközöket mint műfaji stílusjegyeket, amelyek minőségi vagy mennyiségi megjelenésükkel az esszé műfaji jellemzőivé válnak.

Egy ilyen vizsgálat (amelynek részletezése itt nem lehetséges) elsősorban azzal a szerény eredménnyel jár, hogy különleges, csak az esszére jellemző, illetőleg kizárólag ebben a műfajban előforduló stílusjegyek nincsenek. Mindazok a klasszikus stilisztikai elemek (a szóhasználatl összefüggő képi, ún. metaforikus kifejezésformák éppen úgy, mint a nyelvtani szerkezetekből és a szövegstilisztikából ismertek) föllelhetők az esszében, mint bármely más irodalmi műfajban. Eltéréseket, műfaji jellemzőket e területen tehát csupán az alkalmazási módokban, illetőleg a mennyiségi arányokban lehet több-kevesebb bizonyossággal kimutatni.

Így műfaji jellemzőként említhető, hogy a fogalmak formális (logikai) meghatározása helyett az esszé hasonlatot, körülírást alkalmaz, mely gyakran allegorikus, parabolászerű szöveggé (szövegrészletté) terebélyesedik (mint a Bibliában a krisztusi példázatok). Különböző alakzatok (szinonimahalmozás, párhuzam, szembeállítás stb.) is sűrűn világítják meg a szóban forgó fogalom körét.

További fontos jellemzője az esszének a stílusjegyek műfaji sokfélesége. Értve ezen azt, hogy a különböző műfajok jellemző sajátosságai vegyülnek, illetőleg beépülnek az esszébe. (Ilyenek pl. a szóközi beszédben szokásos bevezető formulák, a tudományos szakirodalomra emlékeztető, de főleg esztétikai funkciójú idézetek, az eredményt összegező vagy novellisztikusan csattanós befejezés stb.)

Említhető az oksági viszonyok vagy ellentétek közvetlen, természetes kapcsolódása, a tárgyalás fő vonulatát megszakító kitérések (hosszas leírás, elmélkedés, epizódok stb.) mellőzése, egy kulcsszó vagy mondat (fókusz) egységbe fogó, összetartó, kohéziós ereje stb.

Valószínű, hogy mindez a sokszínűség, a kifejezőeszközök rugalmasan tágítható-szűkíthető lehetősége teszi az esszét ma is vonzó, a modern kor bonyolult eszme- és gondolatvilágának tolmácsolására alkalmas, korszerű műfajjává.

Benkő László

Kirúg – avagy a durvaság pszichózisa

A szokásos ünnepi, év végi telefonok egyike, a vonal túlsó végén egy régi tanítványom. Értelmes és kellemes, művelt, gondolataiban és beszédében, modorában és megnyilatkozásaiban egyaránt igényes középkorú asszony. Jólesik vele beszélgetni. Váltogatjuk tehát az ilyenkor szokásos, de esztünkben őszinte érdeklődést hordozó kérdéseket.

„Apád?” – kerítem egyik felmenőjére a sort. „Hát bizony ő nem valami jól van – feleli –, december 31-ével kirúgták.” „De hiszen már évek óta nyugdíjas” – mondom. „No igen, de nyugdíjasként azóta is dolgozott. Most azonban nagyon lecsökkent a vállalat forgalma, nem tudják jövőre szerződtetni. Majdnem megsiratták az öregget, meg soron kívül szép jutalmat is adtak neki, éppen csak hogy bocsánatot nem kértek tőle, de hát ami nem megy, az nem megy.” „No de ennél sokkal nagyobb baj – hallom tovább –, hogy nemrég az öcsémet is kirúgták. Igaz, hogy egy éppen megalakuló kft.-nél segítettek neki elhelyezkedni, úgy-hogy komoly problémája nem támadt, de hát azért nem örült ennek a fordulatnak.”

Ha semmi, de ez a beszélgetés meggyőzött róla: a *kirúg* ige – mint már korábban felfigyeltem rá – az utóbbi években nem jelentéktelen, szinte már a jelentésváltozást közelítő hangulati-stilisztikai módosuláson esett át. Gyermekkoromban – jól emlékszem – Debrecenben egy méltán rangos, tekintélyes fűszerkereskedő a szó legszorosabb értelmében *rúgta ki* egyik alkalmazottját, amikor lopáson vagy csaláson kapta. De ez az ige akkoriban átvitt értelmében is mindenki számára azt jelentette, amit az Értelmező Szótár a 4. jelentésben így fogalmaz meg: „Erőszakkal v. büntetésképpen kitaszít, eltávolít vhonnan vkit. ~ták a kocsmából; ~ták állásából.” Az Értelmező Kéziszótár már rövidít persze, és

nem is annyira választékos: „Kidob, eltávolít vkit vhonnan.” Az ot-tani (*durva*) stílusminősítés azonban itt is megmarad; sőt ugyanezt találjuk a Szinonimaszótárban is a *kivág, kipenderít, kibillent, kilódít* igék „biz”, az *eltávolít* „kevésbé erélyesen” vagy a *kiakolbólít* „tréf” minősítésével szemben.

Egy bizonyos: a *kirúg* ige még tíz-tizenöt évvel ezelőtt is valakinek a *durva* eltávolítását jelentette valahonnan, még ha nem is olyan tettelegességbe átment, végletes formában, ahogyan ez a felindult fűszerkereskedő esetében történt. Semmi esetre sem alkalmazta volna azonban a tanítványom, különösen egy volt tanárával folytatott baráti telefonbeszélgetésben, édesapjának nagyon is baráti, illetőleg testvéröccsének egyenesen gondoskodó hivatali elbocsátására. Sok mindent mondott volna helyette (*sajnos el kellett küldeniük, elbocsátották, felmondtak neki* stb.), de ezt nem. Ha tudta volna, ha akár csak a legkisebb mértékben is sejtette volna, hogy ő most azokról, akik az édesapját majdnem megsiratták, illetőleg az öccsét elhelyezték, *durván* beszél. De hogyan is sejtette volna, amikor a rádióban-televízióban napról napra ezt hallja, az újságokban és mindenféle egyéb sajtótermékben csakis ezt olvassa a munka- és állásvesztés szomorú tényére utaló igeként. Mintha nem is volna más eszközünk ennek kifejezésére.

A lélektani háttér – persze – érthető, hiszen kevés kegyetlenebb

dolog van az ember életében, mint a munka lehetőségének elvesztése. A rosszra, az elbocsátásra való kiválasztatás keserűsége indulatossá teszi az embert. De az ilyesféle egyedi vagy esetenkénti indulat legfeljebb kiindulópontja lehet az olyan jelentős hangulati-stilisztikai változásnak, amelyen a *kirúg* ige átesett. Ahhoz azonban, hogy ez kiteljesedjék, támogató közegre volt szüksége, a levegőben kellett lennie a tendenciának, amely – számos társával együtt – a bárhol, bárkivel, bármikor használható, hangulatilag közömbös szavak közé emelte, háttérbe szorítva, szinte kiirtva egyúttal ezzel számos más kifejezést (l. a Szinonimaszótár fentebb felsorolt példáit!), amellyel módjában lenne a magyarul beszélőnek élnie.

A *kirúg* ige szomorú „karrier”-je nem egyéb, mint egyetlen, a közlés körébe tartozó szerény jele az egész társadalmi létünket elárasztó durvaság félelmetes erejének. S hogy ez nem csupán magyarországi, hanem világjelenség, nem vigasz, hanem felelősségünket növelő súlyosbító körülmény.

De vajon van-e még egyáltalán valaki, aki érti, hogy miről és mit beszélünk? Vagy egyszer csak újra lesznek, akik érteni kezdik, és fiatalságuk lendületével *tenni* is tudnak ellene? Előbb *csak* a beszédből, azután – tőle elválaszthatatlanul – a gondolatból való kiűzéséért, majd – végső soron – *mindenért*, a durvaságtól, zsarnokságtól mentes emberi életért. Ha ebben nem reménykednénk, ha nem tapasztalnánk szinte naponként ennek kedvező jelzéseit, ugyan érdemes volna-e még akár egyetlen percig is ezen a sokféle nyomorúságtól sújtott és fenyegetett bolygón tovább élnünk?

B. Lőrinczy Éva

A Radnótiné

Lőrincze tanár úr egyik kórházi jegyzetében említette, hogy egyik nap a nővér jelentette neki, Radnótiné szeretne beszélni vele. „A Radnótiné?” – kérdezett vissza a tanár úr, de az ápolónő nem értette. Nem értette, hogy a nyomatékosan kimondott a itt azt jelentette, hogy az egyetlen, mindannyiunk által ismert, tragikus sorsú, csodálatos Radnóti Miklós feleségéről van szó.

Az iskolában belénk sulykolták, hogy személynév előtt nem szabad névelőt használni. Írásban nem is használjuk, szóban sem tőlünk távol álló, idegen személyek neve előtt. Élőszóban azonban családtagjaink, barátaink, ismerőseink neve előtt, különösen, ha csak egyik nevükön emlegetjük őket, az ország nagy részében mondunk névelőt, például: a Kati, a Molnárné. Azt jelenti ez, hogy nem csak úgy egy Kati nevű leányról vagy egy Molnárné nevű asszonyról van szó, hanem arról a Kati-ról, arról a Molnárnéről, akit én is ismerek, és az is, akihez beszélek.

Újabb fejlemény, hogy néha híres emberek neve elé is odateszük az a-t: kedvenc színészünk vagy focistánk neve elé, és ezt ők megtiszteltetésnek tekintik, mert érzik, hogy ez az a kifejezi népszerűségüket, azt, hogy szinte személyes ismerősünknek tekintjük őket, vagy hogy az ő nevük már fogalommal vált.

A fenti szabály abból adódik, hogy a magyar köznyelv kialakulásakor az északkeleti nyelvjárást, Kazinczy nyelvjárását emelték törvényerőre. A nyelv azonban változó dolog, ezen belül a köznyelv is. A köznyelv a művelt nyelvközösség többsége által beszélt nyelvváltozat. Amit a többség használ, azt már nem üldözi a nyelv művelés, hanem elfogadja mint nyelvi tény – hacsak nem kirívóan a nyelvtől idegen jelenségről van szó. Nem kényelemből teszi ezt, hanem azért, mert tiszteletben kell tartani a nyelv öntörvényű fejlődését. S még egy iránymutatója van a nyelv művelésnek: az olyan új jelenség, amelynek megkülönböztető szerepe van, többletet ad, tehát nem üldözendő, hanem üdvözlendő fejlemény.

Mint a fenti példából látható, a személynevek előtt használt névelőnek van színező, sőt jelentésmegkülönböztető szerepe, tehát ideje volna levenni róla az átkot.

Buvári Márta

„Dolgozni csak pontosan, szépen, s termelni az eladhatót”

PLAKÁTJELSZÓ-TÖRTÉNELEM

„Hátra a lenini úton!” Vajon mi minden történt addig a falragaszok világában, amíg ez a jelmondat megszület(het)ett? A Legújabb Kori Történeti Múzeum „...játéka mindenféle szélnek...” című kiállítása próbált meg válaszolni erre az érdeklődőknek.

Ihász István 300 plakátot felsorakoztató tárlata jól tükrözi „Magyarország háború utáni, a »fényes szelektől« a »tanácstalán köztársaságig« tartó 45 évének történetét». A közéleti töltésű plakát vagy falragasz a televízió és a rádió elterjedéséig az újság mellett a tömegtájékoztató és -buzdítás legfőbb eszköze volt. Természetesen leggyakrabban a kép, a rajz az elsődleges, de érdekes megvizsgálni a nyelvezetét, bemutatni a jelmondatok néhány jellemzőjét. (Az Édes Anyanyelvünk is foglalkozott már ezzel a témával: Választási jelzőhadjárat '90. 1990/2, „Hungary – no taxiland” 1991/1.)

A 40-es években a meggyőzés eszköze az ún. költői kérdés lehetett, amire a válasz egyértelmű. „Én is hadicél vagyok?” „Szibériába akarsz kerülni te is?” A plakátmondatok megpróbálták mindenkibe belesulykolni a személyi kultusz reprezentációit, a heroikus dicsőítést, valamint a kritikátlan szovjetbűvöletet. A „proletkultus-agitprop” látványhoz jól illettek a következő patetikus, túlzó mondatok: „Hódolat a 27 éves dicső Vörös Hadseregnek”, „Munkabrigádok! Kollektív munkával előre a szocializmusért!”

A jelmondatok nagyon gyakran alapultak valamely író, költő verssorán, mű címén. „Itt élned, halnod kell” (Vörösmarty), „Ez a kérdés, válaszzatok. Szavazzatok a Népfontra!” (Petőfi alapján), „Ne bántsuk egymást, magyarok!” (Zrínyi alapján), „És mégis lesz kenyér” (Jókai alapján), „Mit látott parasztküldöttségünk a Szovjetunióban?” (Krúdy alapján), „Dolgozni csak pontosan, szépen, s termelni az eladhatót” (József A. alapján). Főleg az utóbbinál vehető észre – ami nem is olyan régen született, 1984-ben –, hogy mennyire sikertelen egy-egy írói gondolat kifancsítása, már-már az ízletelenség határát súrolja. Egy kis túlzással azt mondhatjuk, olyan ez, mintha egy Csontváry-képet sötétítő függöny helyett akasztanánk az ablakba. Egy esetben pedig a Bibliát vették alapul: „Akarod-e, hogy 7 sóvány esztendő után 7 kövér esztendő következék?” – tette fel a kérdést a Magyar Függetlenségi Párt. S természetesen itt sem maradt el a profán, racionalizált, gyakorlatias folytatás: „Akkor a 7-es kockába tedd a keresztet!” (Mármint a választási listán.) A „kapálni, kapálni” lözung pedig egye-

nesen nevetséges, hisz mindenkinek a lenini mondás jut eszébe: „Tanulni, tanulni, tanulni”.

A közéleti „tapéta” felszólító mondatai gyakran buzdítottak ellenség keresésére: „Itt bujkálnak még közöttünk! Leplezd le őket, és add át a népbíró-ságnak!”, „Aki nem éber, aki nem tioktartó, a dolgozó nép árulója. Leplezd le a fecsegőket!”, „A cséplőgéptől a begyűjtőhelyre... ezzel is csapást mérsz az imperialista háborús gyűjtogatókra”, „Ne engedjétek a reakciós elemekkel megújítani az országban a horthyak és esterházyak uralmát!”, „Te! Sötétben bujkáló rémhírtérjesztő ellenforradalmár, reszkess!” Ez utóbbi már iro- nikus közhelyként is használatos.

Egy 1952-es plakát egyszerű mondata kesernyés mosolyra fakaszt: „Szép a nyár vége a balatoni üdülőkben.” Hasonlóképpen érezhetünk a következő esetekben is, itt ezt a ma is aktuális tartalom adja. „Rend, béke, nyugalom. Most ezt akarja a Független Kisgazdapárt” (1956). „Nem akkor erős és bátor valaki, amikor hangos...” (1945).

Egyszerű kivitelezés, egyszerű szövegezés – így jellemezhetjük a terméket reklámozó plakátokat. „Szerencsi boci Tibi minőségi csokoládé”, „Flóra előázató”.

„...a 80-as évek második felében induló alternatív programok falragaszai ... robbantották az utcát meghökkentő fészületlenségükkel, szabadszájúságukkal, nyelv- és szóöltögetésükkel...” – olvashatjuk Ihász elemzésében. Ennek a robbanásnak pedig egyenes folytatásainak tekinthetők a rendszerváltás plakátjainak lözungjai. „Éb-resztő elvtársak!!!”, „Vége elvtársak”. Az előbbi a felkiáltójelek sora nyomatékosítja, az utóbbi pedig az „elvtárs-korszak” eredetére utaló nyelven való megfogalmazás: „Tovariszsi konyec”. (Kár, hogy mindkettőnél elmaradt a megszólítást elválasztó vessző.) A felhívást, meghökkentést erősítheti a szóhatár és szótest önkényes megváltoztatása: „Vízi-lép-csöd”, valamint a szócsere: „Hátra a lenini úton”. S ezzel meg is érkezünk a mához. Folytatása következik. Mondjuk a legközelebbi választásokkor.

Minya Károly

Autófeliratok

Régi s talán nem is veszélytelen szokásuk az autóbusszos kiránduláson lévő iskolásoknak, hogy a hátsó ülésről integetnek, sőt mutogatnak, jeleket küldenek, esetleg feliratokat készítenek a mögöttük jövő járművezetők számára. Az autósok pedig olykor a kellő féktávolságra sem ügyelve közelítenek, s visszaüzennek villogtatással, dudálással, gesztusokkal.

Láttam kirándulóbuszt, melynek hátsó ablakában a kiránduló osztály „névjegye” díszlett: tréfás rajzokkal, térképpel, az országjárás útvonalával, az iskola nevével, székhelyével. S legutóbb öles betűkkel a következő szöveget láttam felírva egy ilyen autóbusszra: „Ne villogj, ne dudálj, a vezető egy indián, csak füstjelre reagál”. Azóta többször találkoztam ehhez hasonló szövegekkel, mások is meséltek róla, sőt valaki azt mondta, hogy a nevetéstől majdnem elengedte a kormányt... Én csak jól megjegyeztem, s a legközelebbi megállásnál fölírtam ezt a kis mai folklórterméket a mindig nálam lévő jegyzetfüzetbe.

Természetesen ez a kis szöveg nincs egyedül, hiszen a valóságos autófolklór része. Talán az egyik első ilyen felirat lehetett a következő közlekedésbiztonsági tanács: „Ha ezt el tudod olvasni, TÚL KÖZEL JÖTTÉL!” Olvastam már egy teherautón a következő feliratot is, amely első szövegünknek egyik változata: „Ne dudálj, mert a vezető alszik”.

Vannak továbbá olyan feliratok, amelyek valamit kompenzálni, ellensúlyozni szeretnének, természetesen tréfás módon. Egy Zaporozsec hátulján a következő feliratot olvastam: „Nem vagyok hülye, csak nyertem”. És egy kis Polski Fiaton is figyelmes lettem nemrégiben egy hasonló felírra: „Ha nagy leszek, kamion leszek”. Eszünkbe juthat erről a felírról a diáknyelv egyik szava a Polski Fiatra: *egérkamion*.

Az autók feliratokkal való díszítése persze korántsem új jelenség. Hiszen az állandóan mozgó járművek kiváló reklámhordozók, ezért sokféle reklámszöveg is fölkerülhet rájuk: a hátsó szélvédőre ragasztott csikra, esetleg magára a karosszériára. Újabban még „mozgó” feliratokkal is találkozhatunk. Néhány budapesti taxi hátsó szélvédőjén balról jobbra futó mozgó képűség látható. Nagyon meglepett ez az ötlet, hiszen járművezetés közben sokak még arra is képtelenek, hogy megfelelő féktávolságot tartsa-

nak, vagy észrevegyék a jelzőlámpa piros jelzését, s mostantól még egy figyelemelterelő lehetőséget – „újságolvasást” – is föl kínálnak nekik.

A személyautók feliratozásának másik gyakori jelensége, amikor a járművezető nevének monogramját ragasztják föl a karosszériára.

Hogy nem egészen magyarországi jelenségről van szó, azt tanúsíthatják a külföldi országutakon megforduló hazánkfiak. Valószínűleg közülük hozta haza valaki az először említett „indiános” szöveget. Ez ugyanis többféle változatban sokszor megjelenik Európa nagy országútjain. Graffiti-könyvek is közreadták, terjesztik. Így például egyszerűsített változatban megtaláljuk A falra írni muszáj! címmel kiadott, angol nyelvű firkálásanyagot tartalmazó könyvben: „Indian driver – smoke signals only” (Indián sofőr – csak füstjelek).

A szövegek mellett különösen régi autókön és motorkerékpárokon különböző matricákat, ábrákat is láthatunk. Ijesztő sátáni jelvényeket ragasztanak föl egyes vezetők szeretett járművükre. Tudom, hogy ez csak divat, de a közlekedésben megjelenő mindenfajta agresszió a szó szoros értelmében életveszélyes.

Az autó- és motorfeliratok, ábrák gyűjtése és elemzése a nyelvtudomány (nyelvészeti antropológia) és a folklorisztika feladata lenne; s ezen a helyen főként erre kívántam föl hívni a figyelmet. A Zeitschrift für Volkskunde 1984. évi második számában Born to be wild címmel Gabriele Steckmeister írt gondolatébresztő tanulmányt a motorokra ragasztott ábrákról, szövegekről. Bizonyára jelen írásom hatására többen éreznek majd kedvet ahhoz, hogy a környezetükben megfigyelt hasonló jelenségekről adatokat küldjenek szerkesztőségünknek, vagy egyenesen a szerzőnek egy későbbi összefoglaló munka számára.

Balázs Géza

Info Show

A tévés és rádiós műsorok készítői gyakran meg sem kísérik, hogy magyaros, érthető címeket adjanak műsoraiknak. Ez pedig megnehezíti, hogy a közönség megértse, miről fog szólni a műsor. A címnek alapvető feladata ugyanis, hogy közérthető legyen, és köze legyen a műhöz.

A *Miami Vice*, *Knight Rider*, *Lovejoy* mind egy-egy új amerikai filmsorozat címe. Ugy tűnik, Amerikából nemcsak a filmek divathulláma önt el, hanem az idegen nyelvű filmcímek divatja is. Ez is szaporítja a mai nyelvünkben amúgy is nagy számú idegen szavakat.

Népszerű, így sokak nyelvérzékét rontó műsorcímek ezek is: *Info Show*, *Traffic Jam*. Ez utóbbi angolul közlekedési dugót jelent, itt pedig egy slágerlistaműsor címe. Az *Info Show* pedig a megszokott *Műsorismertetés* helyett született. Már unalmasnak vélhették a szerkesztők a magyar címet, valami izgalmasan újat kívántak alkotni helyette, de bántóan idegenre sikeredett. Szerencsére időközben már ki is múlt.

Csak sejthető az is, hogy miért kellett így elnevezni a következő gyermek- és játékműsorokat: *Metropolis játékok*, *Elektor kalandor*, *G. I. Joe Kommandó*. A közönséget legalább a tévében nem kellene idegen szavak tömegével bombázni.

Figyelni kellene a műsorcímek nyelvére, stílusára. Ne csak ordítóan figyelemfelkeltők legyenek, hanem érthetőek is, hiszen a többség még magyarul tud jobban.

Bódi Zoltán

Bill, Al és társaik

Habár az alábbiak nem tartoznak édes anyanyelvünk, tehát az Édes Anyanyelvünk szűken értelmezett tárgykörébe, talán mégis érdemes a kinyomatásra, mert mégiscsak nyelvi – még ha nem is csak magyar – ismeretet ad.

Mint tudjuk, az Amerikai Egyesült Államok új elnökének neve *Bill Clinton*, alelnökéé *Al Gore*. Hogyan van ez? – kérdezheti a gyanútlan olvasó: ilyen magas, a legmagasabb állami méltóság keresztnevét *becézve* mondjuk, írjuk? Ugyanez a kérdés merült föl akkor is, amikor *Jimmy Carter* nevét eleinte *James*-ként tüntették föl mind magyar hivatalos részről, mind a sajtóban. Míg nem több közlemény fölvilágosította az olvasókat, hogy noha igaz: a *Jimmy* csakugyan a *James* származéka, ha úgy tetszik, becézése is lehet, de nem okvetlenül az, hanem teljes értékű, alkalmasint az anyakönyvben is így szereplő név.

Ez a névrövidítés elsősorban az amerikai angolnak a sajátja, amely a nyelviéket is megnyilvánuló gazdaságosságra való törekvés. Csak egyetlen példát erre. Angliában megbocsáthatatlan hibának számít, ha Churchill édesanyjának családnévét nem így írják: *Marlborough*. És lám, a nálunk is ismert amerikai cigaretta neve *Marlboro*, a szó végéről elhagyva az amúgy sem hangzó *ugh* betűsort. Jellemző példa az is, hogy az említett *Jimmy* sem a legrövidebb rövidítés, mert a világső teniszező neve *Jim Courier*.

A *Bill* a *William* megfelelője, mégsem jutna eszünkbe Shakespeare-t a rövid változattal illetni. Ismétlem: az amerikai angolban ellenben százsámra vannak ilyen nevek. Csak néhányat említek, a legtöbbet a művészvilágból, mert őket ismerjük. Az alelnök *Al* nevével viselte a hírneves *Al Jolson*, az egyik első hangosfilm főszereplője és *Al Capone*, a nem kevésbé híres banditavezér. Ez az *Al* éppúgy lehet eredetében *Alan*, *Albert*, mint *Alexander*, bár az utóbbinak *Alec* változata is elterjedt. Ismerjük a kiváló sakkozót, *Bobby Fischer* nevét is; itt a *Bobby* a *Robert* változata, amely a még rövidebb *Bob*-bal békésen együtt él. *Chaplin* keresztnevét *Charlie*-ként is ismerjük, és nem mondjuk

Charles-nak, amely névnek *Charly* rövidülése is létezik. Még néhány név, felsorolásképpen: *Ed*, *Eddy* v. *Ted* (*Edward*), *Ted* v. *Teddy* (*Theodor*), *Dan* v. *Danny* (*Dániel*), *Fred* v. *Freddy* (*Frederick* v. *Alfred*), *Ron* (*Ronald*), *Mel* (*Melvin* v. *Melvyn*), *Liz* v. *Liza* (*Elisabeth*), *Pat* (*Patricia*), *Tom* (*Thomas*), *Sam* (*Samuel*), *Tony* (*Anthony*) stb., stb.

Bizonyára sokan azt kérdik: vajon érvényesül-e a magyarban ugyanez a nyelvi ökonómia? Igen! És nemcsak becézésképpen, ámbár leginkább csak női nevekben. Kinevetnék, aki Töröcsik vagy Csomós *Marit* más névvel illetné, mint ahogyan fennakadnánk rajta, ha valahol Jászai *Máriáról* olvasnánk. *Koncz*, *Lehoczky* és *Cserhádi Zsuzsa* sem *Zsuzsanna*, mint ahogyan *Berek*, *Kovács* és sok más *Kati* sem *Katalin*. Nem mintha senki sem viselné a hosszabb, teljes nevet. Ismerjük *Prielle Kornélia* nevét, de a kiváló jelmeztervező *Vágó Nellyét* is. Nemzetközileg becsült szopránénekesnőnk *Kincses Veronika*, de *Szemere* vagy *Faragó Vera* ekként ismerős; korán elhunyt operaénekesnőnk volt *Szabó Ilonka*, de az egyik első magyar filmcsillag *Lóth Ila* volt, s az oly népszerű *Schütz Ila* is így kedves ismerősünk. Említhetnék több *Rózsi*t, aki nem *Rózsa* vagy *Rozália*, *Lilit*, aki nem *Lívia*, *Jutkát*, aki nem *Judit*, és hosszú lehetne a sor.

Egyik-másik rövidült név ma még – főképp az idősebb nemzedékbeliek tudatában – becézésnek hat, ám közülük is sok már benne van *Ladó János* mértékadó művében, a *Magyar utónévkönyvben*, ami azt jelenti: ebben a formában is hivatalos, anyakönyvezhető. Ez azért lényeges, mert hivatalos okmányokon csak az anyakönyvezett nevet fogadják el. Ha valakit baráti körben *Daginak*, *Pufinak* és hasonlóknak hívnak, ettől még nem az a neve.

De annyi bizonyos, hogy ha Magyarországon sértés lenne is az állam élén álló két magas közjogi méltóságot *Árpinak* vagy *Jocónak* nevezni, az Egyesült Államok élén most *hivatalos néven* mondva a *Bill-Al* kettős áll. Sok sikert működésükhöz!

Szántó Jenő

Szponzor és mecénás

Régen nemigen volt használatos nyelvünkben a *szponzor*. Csupán nyolc-tíz éve szívárgott át hozzánk, valószínűleg angol nyelvterületről, s vált rövid idő alatt felkapott divatszóvá. Az idegen szavak és kifejezések szótárában még nincs benne, ugyanennek a szótárnak az egy-két éve közzétett függelékében azonban már megtaláljuk. Ott ezt olvashatjuk a *szponzor*-ról: „művet, sportot, társadalmi célokat anyagi támogatásban részesítő intézmény, esetleg személy”. Az értelmezés nagyjából megfelelő, egy ponton azonban kiegészítésre szorul, ugyanis a *szponzor* mindig valamilyen ellenszolgáltatás fejében ajánl, illetve nyújt támogatást. Ellentétben pl. a *mecénással*, akivel nemegyszer össze is tévesztik. Mivel a *szponzor* szó egyre gyakrabban hallható, olvasható, itt az ideje mindkettőt közelebből is szemügyre venni.

A *szponzor* a latin *spondere* (vagyis egyenlő: ünnepélyesen ígér, kezeskedik stb.) szóból származik: azt a személyt jelenti, aki jelentős támogatást ígér és ad valamilyen ellenértékért. Mondjunk példát! A híres olasz vállalat, a *FIAT* X millió forintot ad a *Kispest-Honvéd* futballcsapatnak, ellenszolgáltatásként a játékosok a *FIAT* feliratot viselik a trikójukon. Vagy: valamely *szponzor* fedezi

egy-egy diák ösztöndíját, hogy ennek fejében neve megjelenjen az egyetem évkönyvében – és még számtalan egyéb forma létezik.

A *mecénás* szó, ha nem is alapvetően különbözik ettől, de mégis más fogalmat takar, illetve idéz fel. Az antik Rómában *Augustus* császár főminisztere volt *Maecenas* (latin kiejtése: *mécénász*), aki rendkívül gazdag és művészszerető ember lévén bőkezűen és önzetlenül támogatta kora jeles művészeit. Elsősorban a költőket, többek közt *Horatiust* és *Vergiliust* is. Még birtokot is adományozott nekik, hogy nyugodtan alkothassanak. Nem várt, nem kapott ellenszolgáltatást. Neve, amely a magyar ejtésben idővel *mecénássá* formálódott, az önzetlen, minden ellenszolgáltatás nélküli művészetpártolás fogalmi jegyeit sűríti magába. Még megjegyezzük (noha a *művészetpártolás* szó már maga is utal erre), hogy a *mecenatúra*, a *mecénási* magatartás ma is túlnyomóan kulturális jellegű, míg *szponzorálni* bármit lehet.

A *mecénás* és a *szponzor* tehát – bár mindkettő támogat – nem tévesztendő össze.

Soproni János

Szépen magyarul

– Hát te meg, Imre fiam, mondotta műdühhel a főtörzs,
már le se sz-?! (hallván, épp ma kapott csomagot).
Imre csak állt báván, s gombját forgatva zavartan,
szólt: dehogyisnem, uram, már dehogyisnem, uram!

Summája

Szépen szólj, mer' a rútság, látod, visszacsapódik
annak a képibe, ki nyelvehegyére veszi.

Légy a rózsán

Mint fésző rózsát ha beköpdös rú pohu döglégy:
zsenge leányajkon úgy hat a randa beszéd;
pillangót várunk rózsára, a rózsaaajakra –
piszkos döglégy-szók helyire illik-e csók?!

Nyelvi kabaré

Corner az új cégnév a sarokház boltja fölött már:
szép öngól lesz ez, hogyha tovább megy e meccs;
s center már – Art Center – a művházunk meg a táncház,
s nincs bíró, aki lefújja e csúf leseket?!

Mily trend ez, milyen új járványa a szónak e honban:
britnél britebbé lenne a sok buta sznob,
nyelvét híg, idegen valutára cseréli eszetlen,
s végül nyelvkorcs lesz: puncsízú marhagulyás!

Summája

Hirdessünk tender-t netalán, eldönteni végre:
hunglish lesz-e e hon nyelve, avagy kabar-é?

Tüskék a csokorban

Ezúttal nem virágcsokorról van szó, hanem hírcsokorról, mégpedig a barcelonai olimpiáról közölt hírlapi rövidhírek gyűjteményeiről. Ezeknek az a feladatuk, hogy érdekes tálalásban varázsolják az olvasó elé a világraszóló, mozgalmas sportéletet. A rövid szövegek nagy nevek, szép eredmények, kisebb-nagyobb bosszúságok, győzelmek és kudarcok leírásával tájékoztatják az olvasót.

A hírekre éhes olvasó szeme néha bizony megakad egy-egy váratlan akadály miatt. Ezek a hátráltató zavarok azok a „tüskék”, amelyek a sportrajongóknak – meg a nyelvművelőnek – bosszúságot okoznak.

Kosztolányi-törvénynek tiszteljük azt a szabályt, hogy az olvasót egy pillanatig sem szabad tájékozatlanságban hagyni. Márpedig ez történik, amikor azt olvasom, hogy egy bolgár sportdiplomatát nem engedtek elutazni az olimpiára, mert „az egykori pártvezér, Todor Zsivkov (és ekkor azt várnám, hogy vajon mit cselekedett a pártvezér, tehát alanynak vélném, azonban hirtelen irányt változtat a mondat:) vejével szemben vizsgálatot folytatnak (tehát birtokos jelző a T. Zs.).

Az események időrendiségét zavarja meg a mellékmondat élén álló vonatkozó névmás. Olvasom: „A résztvevők alaposan letaposták a fűvet, amely több helyen kikopott.” Vajon a már kikopott fűvet taposták volna le? Aligha. Akkor pedig akár a kapcsolatos és, akár a következő így elhárította volna a tévedést.

Más esetben az olvasó türelmét teszi próbára a hírszerkesztő. „Súlyos büntetést szabott ki a bíróság egy futballszurkolóra” – olvasom, de csak hét sorral lejjebb tudom meg, hogy miért kapta a büntetést. Egy másik példa: „Országos csúcstot javított” – kezdődik a híradás, azután három sorban következik a város, a versenyfajta, a forduló sorszámának a közlése, végül: „...a női hármasugrásban F. L.”

A költőszó megválasztása két tagmondat között akkor szerencsés, ha pontosan jelöli a tartalmi viszonyt. Olvasom: „Ingyen lát vendégül minden sportlót Peking, amennyiben megkapja a 2000. évi olimpiai játékok rendezési jogát.” A feltételes *ha* élesebben jelölte volna a függősé-

get a rendezési jog megvalósulásától. Egy másik példában nem indokolt szöges ellentétet kifejező kötőszót alkalmazni: „A versenyek zavar-talan lebonyolításában huszonöt ezer önkéntes segít, viszont a biztonsági erők létszáma meghaladja a negyvenöt ezret.” A *pedig* kötőszó enyhe szembeállító jelentése felelt volna meg a közlés céljának.

Inkább stílusbeli bizonytalanság, mint grammatikai mutatkozik meg a lazító körülírásban és a megfontolatlan szóhasználatban. Megtudjuk, hogy Boris Beckerre azért haragudtak meg, mert „lekicsinylő megjegyzést tett a barcelonai tornával kapcsolatban.” (Közvetlenebbül: *tornáról* ragos alak felelt volna meg.) „A piros-fehéreknél egyelőre az öttusázók *kebelén belül* (egyszerűbben: *körében*) léteznek a hármaspróbázók.”

Nem találhatott volna kevésbé megbélyegző szót a helyzet ecsetelésére a következő mondat fogalmazója? „A civilbe öltözött rendőrök a rossz ellátás, ...az ideiglenes szállások zsúfoltsága és *koszossága* miatt tiltakoztak.” Megtette volna a *piszkosság, mocskosság, szennyesség* főnév is. Az időjárás előrejelzőit a jövőmondás színvonalára süllyeszti ez a szövegrész: „A meteorológusok szerint a megnyitó napján meleg, napsütéses időjárás várható. Az *időjósok* ugyanakkor hozzátették, hogy a prognózis bizonytalan.”

Az alliteráció a költészetben kedvelt és kifejező nyelvezeti eszköz, prózában azonban, főleg ha nem is csupán hang, hanem szótag ismétlődik, kerülendő. Ha a fogalmazó gondolt volna erre, nem kezdte volna mondatát így: „*Két kétszeres orosz olimpiai bajnok edzéstitkaira derült fény.*”

A nyelvtani és stílári „tüskék” a csokrokban bizonyára azért szűnnek, mert a rövidhírek szerzői akár színező hajlamaik, akár kevésbé gondos szövegszerkesztésük miatt kevésbé igazodnak a nyelvi művelődés felelősségteljes kötelezettségéhez.

Szende Aladár

Írásjelekkel kapcsolatos egyszerűsítések

Az akadémiai helyesírási szabályzat 92. pontjában ezt olvassuk: „Helyesírásunk néhány esetben ésszerű egyszerűsítést alkalmaz; így a többjegyű betűk kettőzésekor és három azonos mássalhangzót jelölő betű találkozásokor.” Nos, érdemes egy kis figyelmet fordítanunk arra, hogy nemcsak betűkkel (betűjegyekkel) takarékoskodhatunk, hanem igen gyakran írásjegyekkel is. Vizsgáljuk meg az ilyen egyszerűsítések néhány példáját!

1954 előtt a *délelőtt* és a *délután* szót a rövidítésekben különírták, és mind a két részük kezdőbetűje után pontot kellett tenni (*d.e.*, *d.u.*); ma itt egyszerűsítünk az egybeírással és a közbülső pont megtakarításával (*de.*, *du.*). Vagy gondoljunk az önálló címekre és feliratokra, melyek után régen szigorúan pontot kellett tenni (*Egri csillagok.*, *Bejárat. stb.*); ma az ilyeneket egyszerűbben, végső pont nélkül írjuk.

Egyszerűsítés az is, hogy összetett helységneveinket ma már nem tagoljuk kötőjelekkel, és nem használunk minden részükben nagy kezdőbetűt (*Tisza-Nána*, *Török-Szent-Miklós* stb.), hanem végig egybeírjuk őket, egyetlen nagy kezdőbetűvel: *Tiszanána*, *Törökszentmiklós*; sőt még az olyan hosszú, négy szóból összetett magyar helységneveket is, mint *Hódmezővásárhely*, *Sátoraljaújhely*. Egyszerűsítés történt az utcanevek írásában is, amelyekből szintén elhagytuk a régen szokásos kötőjeleket, pl. az 1954-ig köztjeles *Rákóczi-út* helyett azóta *Rákóczi út* írandó, különírással.

Egyszerűsítés, hogy bizonyos esetekben megtakarítjuk a számjegyekkel írt sorszámnevek pontját: (*1526. augusztus 29.*, de:) *1526 előtt*, *1526 augusztusában*, *1526-ban*, *29-én*. Nagyköttőjellel összekapcsolt sorszámneveknél – pl. *6–9. oldal*, *XI–XII. század* – az első szám után nem teszünk pontot, csak a második után.

A könyvek, folyóiratok, napi- és hetilapok számjegyes oldalszámozásában – az egyszerűsítés elve alapján – elhagyjuk a sorszámneveket különben megillető pontokat: pl. a *15.* oldalt csak a pont nélküli *15* jelöli. Ugyanígy egyszerűsítünk a házszámtáblákon is; pl. a *Széchenyi utca 15.* jelzésű és című ház tábláján a külön sor-

ban kiemelt számot (*15*) pont nélkül írják föl. Ilyenkor az esztétikai elv is érvényesül: a szimmetriaérzékünk úgy kívánja, hogy ha a szám előtt nincsen pont, akkor a szám után se legyen.

Ha mondatainkban a formális logika szerint kétszeresen kellene pontot használnunk, például a kijelentő mondat végén s az ennek példaszavait követő *stb.* rövidítés végén, akkor az egyik pontot megtakarítjuk. (Ez annyira természetes egyszerűsítés, hogy nem is gondolunk rá, s a helyesírási szabályzatban is fölösleges volna megemlíteni.) Ilyen mondat a következő: *Állapotot jelentő igék: alszik, pihen, ül stb.*

De egy vesszőnek is lehet kettős szerepe, például a következő mondatban: *Oda menj, Pista, ahova hívtak!* Itt a *Pista* szó után egyrészt a megszólítás közbeékelése miatt kell a vessző, másrészt pedig azért, hogy megjelöljük vele a fő- és a mellékmondat határát; a *Pista* név után elméletileg lehetséges két vessző közül azonban az egyiket megtakarítjuk.

Néha a szó szerinti idézéskor is megtakarítunk egy-egy írásjelet. Ha az idézet megelőzi az idéző mondatot, akkor a kijelentő mondatos idézet után nem teszünk pontot. Például: *„Hideg idő, hűs őszi éj” – e szavakkal kezdődik Petőfi egyik költeménye.* Ha az idézet belsejébe iktatjuk az idéző mondatot, akkor csak az idézet elejénél és végénél kell idézőjelet tenni, de belül, a gondolatjelek közötti közbeékelésnél – egyszerűsítésképpen – nem. Például: *„A nyelvtant – olvassuk Kosztolányinál – nem lehet kaptafára húzni.”*

Akkor is az egyszerűsítés elvét alkalmazzuk, amikor egyáltalán nem használunk pontot a mozaikszók, tehát a betűszók és a szóösszevonások részei között és után: *MDF, gmk; Mahart, gyes; stb.* Ugyancsak megtakarítjuk a pontot a rövidítések egy részében: *É* (= észak), *Ft* (= forint), *g* (= gramm), *hl* (= hektoliter), *km* (=kilométer) stb.

Oda van a gyerekekért?

Érdekes szó az *oda!* A *van*-nal együtt ejtve talán észre sem vesszük, hogy egymás mellé kerülésüket írásban rögzítve hol külön, hol meg egybe kell írunk őket: attól függően, vajon határozószónak vagy igekötőnek kell-e értelmeznünk az *odá*-t.

Leszler József Nótakedvelőknek című könyvében örömmel látom, hogy a közismert Fráter Loránd-dal kezdősora kifogástalan helyesírással áll: *„Oda van a virágos nyár, / minden levél sárga...”* (132). Itt ui. erre a szinonimára kell gondolnunk: *elmúlt*. A Hofi Géza által új életre keltett sláger üti meg a fülemet a rádióban: *„Odavagyok magáért, / a fekete hajáért...”* Remélem, amikor a művész lemezre vagy magnóra énekelte, a kotta alatt ezt az egybeírt változatot találta ő is. Itt viszont a 'rajongók' értelemről van szó; jelentésmegkülönböztető szerepe van a helyesírásnak. Egyébként 'nagyon beteg vagyok'-ként is ez az egybeírás a helyes.

Nemrég jelent meg az Új Nap Lap- és Könyvkiadó Kft. jóvoltából egy, „A keresztnevek titkai” címet viselő könyvecske. Nemcsak a névtudomány megállapításait közli egy-egy név kapcsán, hanem jellemzi is a név viselőjét (jóllehet olykor vitathatóan). Ezt látjuk pl. júl. 15-nél felülve: „Henrik... Nagyszerű férj, hűséges és *oda van a gyerekekért*”(41). Szinte már mindent elmondtam az előző bekezdésben az egybe- vagy különírást illetően. Nos, értelmes (!) mondattal találjuk szembe magunkat ezúttal is! Akár meg is kérdezhetjük Henrik feleségét: – Hol van most a férjed? Mire az idézetben szereplő – különírt – választ halljuk: – *Oda van a gyerekekért*. Azaz: 'távol van'; elment értük az óvodába vagy az iskolába. Nyilván ezt is jelenthetné. Ám az általánosításra törekvő kiadvány bizonyára másra kíván célozni! Nevezetesen arra, hogy aki a keresztiségben a Henrik nevet kapja, az majd – felnőttként – él-hal a gyerekekért, imádja őket, rajongani fog értük (elsősorban a sajátjaiért). Rá kell tehát ébrednünk: súlyos helyesírási (de legalábbis nagyon értelemváltoztató nyomdai) hiba van a mondatban. A már a címben is megemlíttet kapcsolatot most egyáltalán nem határozós szerkezet, hanem egybeírt igekötős ige kell hogy legyen: „Henrik... *odavan* a gyerekekért.”

Pásztor Emil

Holczér József

Nemrégiben újra kezembe került egy 1987-ben kiadott és méltán elismerést kiváltó munka. A *Nyelvi illemtan* című könyvről van szó, melynek néhány fejezetét ezúttal újraolvastam. Feltűnt, hogy számos problémát elemezve a szerzők igen elgondolkoztató megállapításokat tesznek a laknanyai beszédkultúrával kapcsolatban is. Minthogy jómagam hivatásos katona voltam, több évtizedes tapasztalataim alapján igazolhatom: jónévű nyelvművelőink megállapításai – sajnos – ma is igazak. Ez persze egyáltalán nem hízelgő a mundért viselő katonaeMBER számára...

Kétségtelenül igaz, hogy a fiatalnak bevonulása után számos tekintetben megváltozik gondolkodásmódja és magatartása is. „...A képzés, a szolgálat nehézségei kihozzák belőle az erősebb, durvább, trágárabb kifejezéseket – állapítják meg a szerzők. – ... Durvaság, trágárság, nagy hang nélkül nem tudják engedelmességre szoktatni beosztottjaikat, főleg, ha emberségük és tudásuk kívánivalót hagy maga után... A katonák beszédét át-meg átszövi a szexuális élettel, a nemi szer-vekkal és főleg a szexuális aktussal kapcsolatos szókincs és kifejezőképesség.” (Nyelvi illemtan. Ifjúsági Lap- és Könyvkiadó, 1987. 264–265. oldal)

A fentiekhez sietve hozzáteszem, hogy az idézett elmarasztaló megállapítások elsősorban a sorkatonai szolgálatot töltő fiatalokra vonatkoznak. Az is igaz viszont, hogy ez a legszorosabban összefügg a sorállományt kiképző parancsnokok szerepével és felelősségével is!

És most hadd tegyünk némi kitérőt témánk elemzésével kapcsolatban. A hadtörténelem eseményei iránt érdeklődő olvasók gyakran találkoznak e problémával elődeink életében is. És ezt, sajnos, hosszú-hosszú századokra visszavezethetjük. Pedig az adott kor katonai hadvezérei, kapitányai nem keveset munkálkodtak a szép magyar beszéd megőrzése és művelése terén. Tinódi Sebestyén például az *Eger vár viadaljáról való ének* című históriájá-

ban igen nagy elismeréssel ír a kor várkapitányairól. „Az hadnagyok vígak az vitézőkvel, / Biszthatnak, tanítanak szép beszédökvel.” (Tinódi Sebestyén: Krónika. Európa Könyvkiadó. Budapest, 1984. 238. oldal) Zrínyi Miklós a *Vitéz hadnagy* egyik aphorizmájában a kapitány „okos, biztató szaváról” így ír: „az uralkodik az emberek elméjén, az csinál utat magának mások elrejtekezett szívében.” (Zrínyi Miklós hadtudományi munkái. Zrínyi Katonai Kiadó, Budapest. 1976. 164. oldal)

De tovább tallózhathatunk hadtörténelmünkben. Figyeljük meg, hogyan rendelkezett Bocskai István fejedelem az 1606-ban kiadott *Hadiszabályzatában*. Íme: „... Az kapitányok az undok szitkokat és káromkodásokat a vitézek között megtiltsanak és ha valamelyik az tilalom ellen vétkezik és cselekedik az kapitány megbüntesse és jó példát adgyon neki.” (Hadtörténelmi Közlemények, Budapest, 1890. Harmadik évfolyam. 115. oldal)

És végezetül – a teljességre való törekvés nélkül – idézzünk II. Rákóczi Ferenc korából is! Rákócziról feljegyezték, hogy szónoki szenvedélye, fejedelmi pátosza és elszántsága tüzet lobbantott hallgatói lelkében. Katonáit képes volt az érzelmek minden fokozatán keresztülvezetni, hogy elérje célját. De a káromkodást, a parlagias beszédmodort nem tűrte a fejedelem! Az 1705-ben Nyírtán kiadott *Hadirendeletében* egyebek mellett ez áll: „...Szívünk mély fájdalomra ma is azt olvashatjuk,

hogy szelíd intelmeinknek és tiltakozásunknak eredménye nem lett; sőt inkább, hogy összes vitézlő rendünk között számtalanszor sértegetik az isteni fölséget megbotránkoztató káromlásaik által, mely szerint a ragály úgy terjed, annyira, hogy már nagyobb tekintélynek örvend az, a ki mennél inkább a magyar nyelvnek »adta teremtette« káromkodásait, hogy ezek által kop-tassák isten dicséretére teremtett nyelvüket és katonai dicsőségnek tartják emez isten-káromló szokásukat...” (Had-történelmi Közlemények, Budapest, 1892. Ötödik évfolyam. 715. oldal)

Lám, lám, a hadseregben sem újkeletűek a beszédkultúrával kapcsolatos gondjaink! Pedig ma is számottevő munkát végzünk anyanyelvünk ápolása érdekében. Már évekkel ezelőtt több helyen alakultak anyanyelvi körök, másutt konferenciákat rendeztek neves nyelvészek közreműködésével. A képmagnóra felvett anyagot számos katonai alakulathoz eljuttatták. Némi eredmény tapasztalható a kiképző állomány példamutatásában is.

És mégis... A mindennapok igazolják, hogy többet és még tudatosabban kell foglalkozni a nyelvi kultúra kérdéseivel a honvédség alakulatainál és tanintézeteinél. A *Nyelvi illemtan* szerzőinek aggodása – jóllehet évek teltek el a megjelenés óta – ma sem alaptalan. Itt azonban további közös munka szükségeltetik. A bevonuló fiatal ugyanis magával hozza a társadalomban meghonosodott „zsargon” nyelvet, amit a későbbiekben „kincstárival” egészít ki. Mindannyiunk igyekezete szükséges tehát, hogy az elvetett mag jó talajra legyen.

Deák Mihály

Amikor nem talál a hasonlat

Kedvenc lapomban egyre gyakrabban látom, hogy az újságírók nem érik be bevett hasonlatokkal, hanem rendre egyéni ötletekkel állnak elő. Ez rendjén való volna, ha hasonlataik kieszelésekor gondolnának arra, hogy a hasonlatoknak is megvannak a maguk szabályai, s azokat az egyéni hasonlatoknak is követniük kell.

Jól tudjuk, nagyon fontos, hogy a hasonlatok hasonlító része ismert vagy nagyon könnyen elképzelhető valami legyen. Természetesen nem szükséges, hogy a hasonlítás mindig szólás-szerűen egyszerű maradjon (*édes, mint a méz; fehér, mint a hó; nehéz, mint a só* stb.). Az azonban fontos, hogy logikailag kapcsolódjon egymáshoz a két tag, a hasonlító és a hasonlított. Ha nem így van, akkor a hasonlat nem képszerű, hanem csupán torz, üres nyelvi forma. Ilyen az alábbi is, amelyre lapomban bukkantam: *kihajtottam... a Szőnyi útra, mint egy pünkösdi rózsza* (ti. autóval). A *kihajt* igének kétféle jelentésével „trükközik” itt a szerző. Az egyik: 'kikel' (mint például a pünkösdi rózsza), a másik: 'kikocsizik, kiautózik valahová'. Mivel az újságíró nem „kelhetett ki” a Szőnyi úton (mint egy pünkösdi rózsza), s a virág nem tud autózni, itt csak formailag van szó hasonlatról. Pontosabban: sikertelen, torz hasonlatféle jött létre verbálisan. Kép nem járul hozzá.

Másik követelménye a hasonlatnak az, hogy lehetőleg rövid, telibe találó – idegen szóval élve: frappáns – legyen. Adok egy ellenpélda-hasonlatot az újságból, amelynek elsősorban az a hibája, hogy szörnyen terjedős: *Olyan szomorú képet vágott, mint aki felhörpintette az élet nagyfröccsét, a pohár fenekén pedig egy bogarat talált*. Képszerűség szempontjából ezt a hasonlatot nemigen lehet támadni, nem is ez a bajom vele. Csakhogy

erre a „maratoni alkotásra” egyébként van jó, találó, csattanósan rövid hasonlatunk: *olyan képet vágott, mintha citromba, (vackorba) harapott volna*. Miért nem felelt meg ez a riportnernek? Nem gondolt arra, ha túl sok szóból rakja össze a képet, a sok bába közt elveszhet a gyerek.

Úgy tartom, hogy a hasonlatoktól mindezekben túl elvárhatunk némi mérték tartást is. Tudniillik azt, hogy maradjon meg a jó ízlés határai közt. Legalábbis azokra jogosan vonatkoztathatjuk ezt a kívánságot, amelyeket kinyomtatásra szánnak a szerzők. Következő példában csak a hasonlító idézem állításom szemléltetésére: *...amilyen hatást egy Soho-beli örömlány tud gyakorolni egy Bencés-rendi barátára*. Nos, ennek szerintem az is hibája, hogy nehéz elképzelni. Mert lehet, hogy a barát szánni fogja sorsáért a szerencsétlen örömlányt, lehet, hogy undorodni fog tőle; lehet, hogy fölháborodik a nemtelen közeledés miatt; lehet, hogy föltámad benne a jobbító szándék (ti. hogy megtérítse), s az is lehet, hogy szó nélkül továbbmegy. Szóval túl sok asszociációt kapcsolhatunk a hasonlathoz, s ez hiba. Az sem szerencsés, hogy ez a hasonlító rész is hosszúnak látszik. Végül pedig, azt hiszem, ízléstelen is ez a példa. Szükségtelen a sportlapban örömlányokat emlegetni, és nem igazán stílusos szerzetesekkel hozni kapcsolatba őket. Gondolom, itt arról van szó, amit sokkal rövidebben, találósabban fejez ki ez a mondásunk: *akárha a falnak beszélné*. Ez is megtenné a kinyomtatott, olcsó szellemeskedés helyett.

Száz szónak is egy a vége: a túlzó egyénieskedés nem vezet semmi jóra. Ne agyaljunk ki hasonlatokat csupán azért, hogy másokat fölbosszantsunk velük!

F. Kovács Ferenc

Még egyszer a Zsirai-centenáriumról (1892–1992)

A centenáriumi rendezvénysorozat újból felkeltette az érdeklődést Zsirai Miklós iránt, aki a finnugor és a magyar nyelvtudomány kiemelkedő művelője volt. Tudományterületeinek kortárs képviselői különféle fórumokon méltatták nagy hatású nyelvtudósi, akadémikus, tanári tevékenységét.

Szülőfalujában, *Mihályiban* az emlékműnél az iskola és az önkormányzat koszorúzott. Dr. Győrvári György polgármester beszélt Zsirai Miklós életútjáról, munkásságáról, majd az általános iskolások műsort adtak. Az ünnepséget – előadás, szavaltat után – a Szózat zárta, amit az iskolai énekkar adott elő. – A *Soproni* Berzsenyi Dániel Evangélikus Líceumban – a tudós egykori iskolájában – a Magyar Társaság rendezett ünnepi ülést, ahol Zsirai licista díjnyertes pályamunkáiból is bemutattak néhányat. Munkásságáról, életéről pedig Kiss Jenő professzor (szintén Mihályi szülője) emlékezett.

Az ünnepségsorozat *Budapesten* folytatódott: az ELTE BTK Tanácstermében október 9-én *emlékülés* volt az MTA Nyelv- és Irodalomtudományok Osztálya, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Finnugor Tanszéke és a Magyar Nyelvtudományi Társaság szervezésében. Az elhangzott előadások Zsirai Miklós életművének különböző területeit (a tudóst, a tanárt, az embert) mutatták be. Németh G. Béla akadémikus, osztályelnök megnyitójá után Hadrovics László akadémikus, Mikola Ti-

bor tanszékvezető egyetemi tanár, Vértes Edit egyetemi tanár, Kálmán Béla akadémikus, Szjé Enikő egyetemi docens, Vermes Stefánia gimnáziumi tanár, Kiss Jenő tanszékvezető egyetemi tanár és Hajdú Péter akadémikus tartott értékelő, méltató előadást. Az ünnepség befejezéséért Domokos Áron egyetemi hallgató adta át a családnak elsőként összeállított, gazdag bibliográfiával ellátott monográfiáját, melyet ez alkalomra az Eötvös Kollégium jelentetett meg.

Zsirai születése napján, október 10-én bensőséges ünnepség volt síremlékénél, a *Farkasréti temetőben*. Elsőként a család tagjai helyezték el a szeretet koszorúját. Az MTA nevében Ritoók Zsigmond akadémikus, az ELTE BTK Finnugor Tanszéke nevében Domokos Péter tanszékvezető egyetemi tanár, a Magyar Nyelvtudományi Társaság nevében Mollay Károly egyetemi tanár, az MTA Nyelvtudományi Intézete nevében Sz. Bakró-Nagy Marianne igazgatóhelyettes koszorúzott. Ezután a volt kollégák, barátok, tanítványok tisztelegtek koszorújukkal a nagy tudós emléke előtt. Végül lánya „gyermeki szeretettel” tette jelképes virágszálaikat a sírba. – Ritoók Zsigmond akadémikus Zsirai Miklós sírhantjánál felidézte, amit az egyik osztálykísérőnek énekesek kérdez Zsirai fordításában: „Tovább vivő éneketem ki viszi tovább / Tovább menő regémet ki mondja tovább?” Visszük-e tovább? Erre azt felelhetjük: az örökséget átvettük és továbbadjuk az if-

jabb nemzedékeknek. – Pertti Torstila magyarországi finn nagykövet, az Egyesült Államokból Décsy Gyula egyetemi tanár, Németországból Wolfgang Veenker is megjelent. Ott volt a Televíziótól Gál Jolán szerkesztő-riporter, de tévéfelvételt készítettek a Bimbó úti lakásban, Zsirai egykori dolgozószobájában is.

A II. Bimbó út 10/a számú ház falán elhelyezett *emléktáblánál* Gombocz Orsolya egyetemi hallgató Képes Géza: „A jövő emberének. Az élő Zsirai Miklós” című versét szavalta el. Utána a család, a Finnugor Tanszék részéről pedig Domokos Péter tanszékvezető egyetemi tanár helyezte el koszorúját. Beszédében kiemelte, hogy ezúttal két család emlékezik: közvetlen hozzátartozói és a Tanszék, amit mindig is második otthonának tekintett. Ezek a gondolatok szövédtettek tovább aztán a Bimbó úti lakásban a baráti, családi összejövetelen Zsirai egykori dolgozószobájában is.

Az esemény rangjához méltóan a születésnap estéjén a TV-híradó is bemutatta a történeteket. Másnap a Bartók rádióban Kiss Jenő egyetemi tanár emlékezett a 100 éve született Zsirai Miklósról, a tudósra. Örvendetesen sok sajtócikk látott napvilágot a fővárosban, vidéken és külföldön egyaránt. Emlékkönyv kiadása is előkészületben van.

Zsirai Miklós nyelvtudós emléke, életműve tovább él nyelvünkben, tudatunkban egyaránt.

Domonkos János

Az Anyanyelvápolók Szövetségének Ifjúsági Szervezetéről

Egy korábbi írásomban szövetségünk összetételének néhány érdekességét vizsgáltam, s már akkor feltűnt: tagságunk tekintélyes része diák vagy az iskolapadból csupán néhány éve kikerült fiatal. Szinte tálcán kínálta magát az ötlet: érdemes külön is foglalkoznunk ennek a rétegnek a nyelvi gondjaival, s egy önálló tagozatra tömöríteni az életkoruk szerint ebbe a csoportba tartozókat.

1992 májusában meg is alakult a szervezet. Vezetőségébe olyanok kerültek, akik az Anyanyelvápolók Szövetsége 1991-es pályázatára a legsikeresebb dolgozatokat készítették (emlékeztetőül a címe: Mit várok az Anyanyelvápolók Szövetségétől?), valamint azok, akik intézményükben (általános iskola, gimnázium, szakközépiskola, szakmunkásképző, egyetem, főiskola) az ÜGY iránti érdeklődésükkel, tetterekészségükkel, az anyanyelvi körökben végzett munkájukkal felhívták magukra a figyelmet. A vezetői testület összeállításakor ügyeltünk arra, hogy az ne legyen Budapest központú, hiszen az érdemi munkát mindenki a saját környezetében végezheti, azt sok kilométer távolságból legfeljebb segíteni lehet, de ráerőszakoltan irányítani nem. A legfontosabbnak azt tartjuk: minél több településen (különösen az iskolákban, ifjúsági klubokban) alakuljanak olyan csoportok, amelyek a tapasztalatok, módszerek átadásával, anyanyelvi rendezvényekkel, táborokkal, helyi és országos pályázatokkal, szakmai – a gyakorlatban is jól használható – előadások szervezésével, klubok működtetésével s minden lehetséges módon tenni akarnak és tudnak a beszéd-, magatartás- és érintkezés-kultúra jelenlegi színvonalának emelése érdekében.

Az Ifjúsági Szervezet vezetősége szeptember elején egy 10 pontból álló munkaprogramot készített. Örömmel vettük, hogy lehetőséget kaptunk arra, hogy képviseltessek magunkat az elnökségi ülésen is. Az első „nyilvános” megszólalásra a szeptember 26-i közgyűlésen nyílt alkalom. Ekkor hangzott el szervezetünk felhívása. Egyrészt

az iskolákat csatlakozásra biztattuk, másrészt arra kértük őket: a határokon túl élő magyar iskolások javára eljuttassanak pénzt, s fizessenek elő az Édes Anyanyelvünkre, hogy eljuttathassuk a megrendelt példányokat. (A postázásról gondoskodunk.)

A tagtoborzás eredménye, hogy a december 28-i elnökségi ülésen száznál több fiatal vettünk föl a szövetségbe, s az ország különböző iskoláiból (Debrecen, Dunaújváros, Tamási, Nagyalásony, Szekszárd, Budapest stb.) jelezték csatlakozási szándékukat. Az elmúlt év végén levelet küldtünk minden megyei pedagógiai intézet vezetőjének, kérve: jelentessék meg felhívásunk szövegét.

Örömmel értesültünk a már meglévő – fiatalokat tömörítő – helyi csoportok kezdeményezéseiről, programjairól. (Pl. Szegeden, Győrött, Nyíregyházán, Budapesten.)

A napokban lezárult országos pályázatra számos tagtársunk készített dolgozatot, a többségük diák; az 1993. évi rajzpályázat kezdeményezője ugyancsak az Ifjúsági Szervezet. (Ezt a pályázatot idei 2. számunkban hirdetjük meg. A szerk.) Az Édes Anyanyelvünk terjesztésével, a borítékok megcímzésével továbbra is segítjük a Szövetséget.

Az előző évben a Radnai Tagozat tagjai fogalmaztak meg felhívást a Szép Magyar Nyelvért Alapítvány érdekében, az idén szervezetünk kísérel meg ébren tartani a figyelmet.

Július 6–9. között Csongrádon kb. 40–45 fő részvételével táborot szerveztünk, s erre a határon innen és túl szerveződött csoportok, tagozatok képviselőit várjuk.

Kérünk minden fiatal tagunkat: támogassa kezdeményezéseinket, ötleteivel, munkájával segítsen. Mindenre nagy szükségünk van!

Kerekes Barnabás

A szép magyar nyelvért

– Alapítványi hírek –

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány kuratóriuma 1991 októberében felhívást tett közzé a magyar nyelv védelmére. „...Napjainkban minden korábbinál több veszély fenyegeti ezt a nyelvet... A magyar nyelv kutatói és művelői minden erejükkel és igyekezetükkel azon fáradoznak, hogy a jelenlegi nehéz gazdasági helyzetben se sorvadjon el, sőt a sürgősre mértén erősödjön a magyar nyelv védelmére, csiszolására, minél alaposabb megismerésére irányuló nyelvapoló, nyelvművelő tevékenység.” Azt is megtudjuk a felhívásból, hogy az alapítványhoz bármely bel- és külföldi természetes és jogi személy csatlakozhat, ha az alapítvány céljaival egyetért és azt anyagilag támogatni kívánja.

Az alapítvány induló tőkéje 600 ezer forint volt. Noha a kuratórium 1992 őszén 320 000 Ft-ot már szétosztott – erről múlt évi 4. számunkban részletesen beszámoltunk –, 1992. december 31-én az alapítvány vagyona: 1 millió 300 ezer forint.

Korábbi hagyományainkhoz híven örömmel folytatjuk vállalatok, bankok, magánszemélyek nevének közlését, amelyek, illetve akik támogatásukkal segítették A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány működését, munkáját.

Magánszemélyek: Dr. Dobossyné Bertha Mária (Szolnok – 1000 forint); Pálincás László (Budapest – 1000 forint); Baksa Péter (Győr – 1000 forint); Reményfy László (Eger – 310 forint); Kiss Jenő (Budakalász – 2000 forint); dr. Bencédy József (Budapest – 5000 forint); Láng Miklós (Budapest – 1000 forint); Deák Izabella (Mosonmagyaróvár – 300 forint); Ökös Géza (Vésztő – 1000 forint); Fejes Lajosné (Balatonboglár – 300 forint); Dr. Deme László (Budapest – 6000 forint); Zábó Gyula (Budapest – 1000 forint); dr. Kelemenné Farkas Márta (Budapest – 200 forint); dr. Rácz Endre (Budapest – 5000 forint).

Vállalatok, intézmények: Ságvári Endre Művelődési Ház Beszédművelő szakköre (Szeged – 1100 forint); Jobbágyiné András Katalin, Alapító kör, Péchy Blanka kör (Budapest – 5000 forint); 602. sz. Szakmunkásképző Intézet Beszélni nehéz körök (Hódmezővásárhely – 400 forint); Általános iskola Beszélni nehéz köre (Borjád – 550 forint); Gundel Károly Vendéglátóipari Szakközépiskola és Szakmunkásképző (Budapest – 3400 forint); Községi Önkormányzat Képviselőtestülete (Vilyvitány – 2500 forint); Bacskó Józsefné Balassi Bálint Gimnázium Beszélni nehéz köre (Balassagyarmat – 1000 forint); Herman Ottó Gimnázium (Miskolc – 3000 forint).

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány Kuratóriuma köszöni minden támogató felajánlását. Bízunk abban, hogy e névsort követező számainkban tovább folytathatjuk.

A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány számlaszáma:

MHB 314-12201; devizaszámlaszám 2179301361

Péchy Blanka- emléknap

Írhattam volna címül ezt is: „Hagyományteremtő kezdeményezés”. Mert valójában az. De maradjunk a tárgyyszerű megjelölés mellett! Beszélni nehéz! című rádióműsorunknak és a hozzá kapcsolódó szakköri mozgalomnak lapunk első száma óta minden fontosabb mozzanatáról hírt adunk. Olvasóink figyelemmel kísérhették: hogyan lettek hallgatónk munkatársakká; majd az országos találkozók s a szakkörvezető tanárok meg a körök tagjaként működő diákok tábora révén mint alakult közösségünk közösséggé; egyik szakmunkástanulónk megjelölését valósnak elfogadva: egyetlen „nagy családdá”. Hogy ez a megnevezés több mint metafora, minden évben tapasztaljuk, amikor – a budapesti Kossuth Zsuzsa Gimnázium és Egészségügyi Szakközépiskola vendégszeretettel élvezve – immár egy évtized óta tavaszunként összegyűlünk, hogy személyesen is lássuk egymást, és kibeszéljessük magunkat.

Tavaly, 1992 tavaszán, még egy lehetőséget kaptunk. A budapesti Ecseri úti vendéglátóipari szakközépiskola és szakmunkásképző intézet, mely akkoriban vette fel Gundel Károly nevét, névadójának tiszteletére Gundel-napokat szervezett, s ennek keretében iktatott egy – anyanyelvi versenyekkel egybekötött – Péchy Blanka-emléknapot is. Ennek országos visszhangján és váratlan sikerén felbuzdulva, az iskolavezetőség elhatározta az emléknap állandósítását, évenkénti megismétlését. S hogy ne essék túl közel a Kossuth Zsuzsa-belihez, tavasztól ősze tették át; – már ezen az őszen kezdve.

Így került sor 1992 októberében arra, hogy november 28-ára vetélkedővel egybekötött Péchy Blanka-emléknapra hívja össze a Gundel Károly szakközépiskola és szakmunkásképző igazgatósága, tantestülete, beszédművelő szakköre és diákja a középfokú iskolákban – azaz gimnáziumokban, szakközépiskolákban, szakmunkásképzőkben és szakiskolákban – működő köröket. Egyéni versenyzők jelentkezését kérték és várták a szépírói, a helyesírási, a kiejtésjelölési, a vers- és prózazongó versenyre, s négy fős csapatoké a nyelvművelő vetélkedőre; egy-egy szakkörből legföljebb négy tanulóra és egy tanárra számítva; s az utóbbiakat részvételre invitálva a bírálóbizottságok munkájában, kit-kit olyan mezőnyben, amelyikben nem indított versenyzőt.

A felhívás nagy érdeklődést keltett. A nagy napon Csurgótól Nyíregyházáig, Győrtől Szegedig mintegy kétszázhatvanan jöttek össze, félszáz szakkör képviselőjében, a baráti vetélkedőre. S az eseménynek baráti jellege nyomatékosabb volt a vetélkedőnél. Igazolva a szikszói Szepsi Csombor Márton gimnázium levélíró diákjának ezt az előrejelzését: „Jó lesz találkozni a »rokonsággal«, hisz ritkán látjuk egymást. S a mi mozgalmunk a »béke szigete« a körülöttünk levő zűrzavaros világban”.

Lezajlott a találkozó, megvoltak a versenyek. A hngalutas nyitó műsorról és az izletes ebédéről a vendéglátó iskola gondoskodott; jutalmakról pedig az Anyanyelvapolók Szövetsége és a Kazinczy-alapítvány kuratóriuma. Két rövid előadás is elhangzott: Miskolczi Margit bensőséges megemlékezése Péchy Blankáról, s e sorok írójának elemzése a Szózatnak – értelmét tolmácsoló és értelmezését befolyásoló – hangsúlyozási kérdéseiről.

Folytatása a következő oldalon

Képes diákszótár

A mai élethez aligha nélkülözhető a mosógép, a rádió, a televízió, és például nem nélkülözhetőek a szótárak sem. Ez utóbbiak között különösen az értelmező jellegű szótárak fontosak. Új értelmező szótár éppen hús esztendeje nem jelent meg, nyilvánvalóan az időközben lezajlott gazdasági, politikai, társadalmi, információs változások ezt is egyre jobban igénylik. Ám az általános és középiskolások, valamint különösen a magyar nyelvet tanulók, esetleg az anyanyelvvél újra ismerkedők számára megjelent egy új, kisebb értelmező szótár, a Képes diákszótár. Kevesebb címszó van benne, mint például az Értelmező Kéziszótárban, ám ez a 14 000 szó is meghaladja a művelt egyén alapszókincsét.

A szerkesztők – Grétsy László és Kemény Gábor – a francia szótársorozat, a Larousse jelmondatát tüzték ki célul: „A példák nélküli szótár nem egyéb csontváznál”. Ezért gyakran közölnek jellemző példamondatokat, sőt a kötetet Balogh Jenő festőművész, ny. főiskolai tanár alkotó közreműködésével nyolcvan egész oldalas, színes képtáblával is kiegészítették. A képek itt nem csupán illusztrációk, hanem maguk is értelmező szerepet töltenek be. A Képes diákszótár a diákok egyik első szótára lehet. Kedvet teremt a szótárhasználathoz, amely nélkül ma már aligha lehet meg bárki is. A szaktárgyaiban elmélyülő diák természetesen továbbra sem nélkülözheti a szakszótárakat vagy például az idegen szavak szótárát. (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1992.)

B. G.

Folytatás az előző oldalról

Amint ez „nagy családunkban” szokás: hazaérve a résztvevők mindenütt beszámoltak élményeikről az otthon maradtaknak; nekünk pedig – s rajtunk keresztül az ország többi szakkörének – következő heti levelükben adtak hírt benyomásaikról. Érdemes tallózni belőlük.

Azt látni: magán az ünnepi napon talán nem is a versengés állt a központban. „Élmény volt újra találkozni és beszélgetni az ismerősökkel” – olvassuk a bátonyterenyi Váci Mihály gimnázium középső csoportosainak levelében. Így a budapesti Keleti Károly szakközépiskolásokéban: „Egy ilyen találkozás jó alkalom arra, hogy újra lássuk szeretett családtagjainkat, föllevenítsük közös élményeinket; s hogy új ismeretségek, barátságok is szövődjenek”. De idézhetem a miskolci Kilián gimnázium levélírójának ezzel egybecsengő mondatát is: „Jó volt érezni, hogy összetartozunk”.

S amint a készülődés, úgy a hatása, az emléke is ünnepi időszakká tágította ezt a napot. „Számunkra – írják a csurgói Nagyváthy János szakmunkásképzőből fent járt fiúk – a találkozás, a beszélgetések és a Művésznőre való emlékezés nagyobb öröm volt, mint a versenyen való részvétel. Ez az emléknep erőt, lendületet és szilárd kitaratást adott a további nyelvművelő munkánkhhoz”. S mit vittek haza Gyarmatra a Balassi gimnázium küldöttei? „Sajnos, nem értünk el helyezést – írják–; de nem estünk kétségbe, mert sok tapasztalatot szereztünk. S rájöttünk: sokat kell még tanulnunk, hogy máskor eredményesen tudjunk szerepelni”.

Lám: irigykedés helyett önvizsgálat! Ezt olvassuk a csongrádi Batsányi gimnáziumban kelt levélben is: „Igaz, hogy nem hoz-

PÁLYÁZATI FELHÍVÁS

Az anyanyelvről diákszempellel

Az Anyanyelvpolók Szövetsége és a Diákújságírók Országos Egyesülete diákújságíró és diákrádiós pályázatot hirdet 25 éven aluliaknak Az anyanyelvről diákszempellel címmel a beszéd- és magatartáskultúra, az ifjúsági nyelv, a nyelvápolás, a nyelvoktatás, a nyelvtanulás, a kommunikáció és a kommunikációs nevelés témaköréből.

Diákújságírók bármilyen műfajú, a témához kapcsolódó, max. 5 szabályosan gépelt oldal terjedelmű írással, diákrádiósok max. 10 perces, kazettára rögzített műsorral pályázhatnak. A bírálóbizottság a gondolatébresztő, másokat cselekvésre buzdító, ötletes, meglepő megoldásokat (műfajokat) előnyben részesíti az elméleti jellegű és fiktív írásokkal szemben. A legjobb írások megjelentetéséről, a technikailag is színvonalas rádióműsorok sugárzásáról a pályázat meghirdetői gondoskodnak.

Beküldési határidő: 1993. október 31. Cím: DUE 1576 Budapest, Pf. 10.

A legjobb pályamunkák díjazására mind a DUE, mind pedig lapunk 15 000–15 000 forintot ajánl fel. A DUE iroda további információkat szívesen ad, valamint különféle szolgáltatásai is igénybe vehetők. Címe: 1148 Budapest, Örs vezér tér 11. Telefon: 164-7977. Nyitva: kedd kivételével hétfőtől-péntekig 14.00–18.00 óra között.

hattunk mindannyian díjat haza, mégsem voltunk letörtek, mert a másik sikere ugyanolyan boldogság volt számunkra, mintha a sajátunk lett volna”. Csepeli műszaki tanulóink ezzel toldják meg ezt: „Azt hisszük, Péchy Blanka művésznő ilyenek álmodta a folytatást”. – Érthető hát, mégis meglehetősen, hogy a közelebről és távolabbról érkezett csoportok délután, maradék idejükben, szinte egymást váltották a Művésznő síremlékénél a Kerepesi úti temetőben.

S most a karcagi Gábor Áron gimnáziumiaktól idézek: „Mennyivel szegényebb lenne »nagy családunk«, népes rokonságunk a Péchy Blanka-emléknep nélkül! Köszönjük a Gundel Károly iskolának ezt a lehetőséget!” A budapesti Belvárosi egészségügyisek egyenest lelkemre kötötték: „Szeretnénk, ha a rádión keresztül is tolmácsolná köszönetünket a vendéglátó iskola vezetőségének, Babiczky Veronika tanárnőnek, az iskola diákjainak és mindazoknak, akik részt vettek a Péchy Blanka-emléknep megrendezésében”. És sokaktól olvasni hasonló részeket; meg köszönetet és elismerést a bírálóbizottságban részt vállalt tanárok szakszerű, de megértő munkálkodásáért.

Csoda-e hát, hogy sok levél zárul úgy, mint a szikszói Szepsi Csombor gimnáziumból itt jártaké: „Ha a Gundelokok jövőre is meghívják, ismét elmegyünk”. S az is természetes, hogy aki nem jutott el a találkozóra – mint a komáromi szakmunkásképző kör vezetője is –, részletes beszámolót kért a jelenvoltaktól. S nyugtázhatta a kollégák neki küldött üdvözlését. Bizakodva teszi hozzá levelében: „Talán majd a tavaszi találkozás sikerül”.

Várjuk, és bízunk benne.

Deme László

Pontozó

Mindenekelőtt az 1992. évi 3. számunkban közölt rejtvények helyes megfejtését adjuk közre.

I. Számok helyett betűk. Oda van a szép nyár, oda!

II. Népnévkereső. 1. Német. 2. Római. 3. Olasz. 4. Francia. 5. Kun. 6. Lengyel. 7. Indián. 8. Angol. 9. Arab. 10. Izlandi. A kezdőbetűkből kirakható tagállamnév: Kalifornia:

III. Szóegyenletek. 1. Fejedelem. 2. Mimikri. 3. Szita. 4. Tetemes. 5. Aggodalom. 6. Szószóló.

IV. Öt Petőfi-vers. 1. Az apostol. 2. Dáridó után. 3. A kisbéres. 4. Az örült. 5. Bordal.

V. Hétszer hét. 1. Cipszer. 2. Acatoló. 3. Kacsóta. 4. Hajcsat. 5. Kapucni. 6. Duránci. 7. Kedvenc. A keresett hangszer: harsona.

VI. Babits Mihály a nyelvről. Némely mondat olyan, mint a túlságos kövérségben szenvedő ember; alig bírja önnön felesleges zsírját.

Azok közül a megfejtőink közül, akik megszerezték a sorsolásban való részvételhez szükséges 75 pontot, a következők nyertek egy-egy értékes könyvet: Bittner Miklós Budapest, Lázár u. 41. (1202); Csizmadia Tünde, Gerendás, Fürdő u. 15. (5925); Gábor Zoltánné, Szentistván, Tompa út 7. (3418); Hegedűs Sándorné, Hódmezővásárhely, Munkácsy u. 5. I. 5. (6800); Orosz Judit, Románia, Sfintu Gheorghe (Sepsiszentgyörgy), Székely-Mikó Kollégium; Pröhle Henrikné, Budapest, Mészáros u. 2. (1016); Ritzl József, Mohács, Városház u. 1. (7700); Seregi János, Tatabánya, Nedermann u. 25. IV. 3. (2800); Szili Orsolya, Szigetszentmiklós, Akácfa krt. 9/2. I. 2. (2310); a Zrínyi Ilona Gimnázium IV/F osztálya, Miskolc, Kálvin u. 2. (3530). Nyereményükhöz, amelyet postán kapnak meg, ez úton gratulálunk.

A Pontozó új feladatai

I. Kettőt egy csapásra! Megfejtőinknek nincs más teendőjük, mint mind a nyolcszor ráatalálni arra a hangsorra, amelyik a bal és a jobb oldali értelmezésnek egyaránt megfelel. A helyes megfejtésért egyenként 2, összesen tehát 16 pont jár.

Ruhaipari dolgozódnak	Kéretik magukat
Hozzátesz	Nyomd
Perem	Kórusban mondott fohász
Földet művelek	Részvétellel vagytok irántam
Cséplési törmelékednek	Iparkodnak
Nehezen olvas	A napfény igéje is lehet
Ereszt	Mackóját
Élőlény	Arcrészt

II. Megfejelt szavak. Tizenkét meghatározáspárt adunk. Olvasóinknak az elől álló meghatározások mindegyikére egy-egy olyan szót kell találniuk, amely, ha megfejeljük egy tetszés szerinti betűvel, a nyíl után álló meghatározásnak is megfelel. Lássunk egy példát! Jószág helye → bűnhődik = akol, megfejelve: lakol. Ezek után tessék elvégezni a szükséges fejeleket! Megfejtésük akkor helyes, ha a megfejeléshez felhasznált tizenkét betűjegyből egy sok

mindenre felhasználható növényrész nevét lehet összeállítani. Minden jó fejelés 1 pontot, a fejelek útján nyert betűkből a keresett (összetett) szó kirakása további 4 pontot ér, összesen tehát 16 pontot lehet szerezni.

1. Iparos → Térelválasztó is lehet:
2. Okmány → Gyászol:
3. Ingerkövetítő → Komor:
4. Folyamatot serkent → Szelíden unszol
5. Éleszt → Bujtogat:
6. Kacat → Nem mindig emlékezünk rá:
7. Enged → Kegytárgy:
8. Kigyófajta → Hangszer:
9. Régi úrmérték → Gólya:
10. Hajthatatlan → Szentképfafták:
11. Elégtelen „diákul” → Nagyon óhajto:
12. Őszi takaró → Bonyodalom:

III. Hazai tájakon. Olvasóinknak ezúttal hazánk nyolc településére kell ráatalálniuk egy-egy mondatnyi eligazítás, valamint a helynév betűjegyei számának ismerete alapján, ez utóbbit ugyanis zárójelben mindenütt közöljük. Helyes megfejtés esetén a kezdőbetűkből egy ugyancsak hazai kirándulóhely neve olvasható össze. Ennek megtalálásáért külön nem jár pont, a nyolc keresett helynévért azonban igen: mindegyikért 2.

1. Nagytemploma több nevezetes esemény színhelye volt (8)	
2. Mellette többlépcsős, mesterséges tórendszert találunk (4)	
3. E zempléni faluban áll a volt Zichy-Péchy kastély (15)	
4. Ebben a Sió menti községben érdekes városmúzeum van (5)	
5. Arany János egykor itt volt nevelő; hajdani lakóháza ma is áll (5)	
6. Református temploma jelentős műemlék, mellette – Dabas felé – védett láperdő terül el (4)	
7. Itt van hazánk legmagasabb hegycsúcsa (9)	
8. E palóc falu lakói ünnepeken még felöltik a népviseletet (7)	

IV. Két regény. Mint legutóbbi számunkban is, most is két képrejtvénnyel kedveskedünk olvasóinknak. Mindkettőnek egy-egy ismert, már-már klasszikus magyar regény címe a megfejtése. Mi ez a két cím? (Megfejtése 5-5 pont)

PONTOZÓ

(folytatás az előző oldalról)

V. Széchenyi István a nyelvről. Keresztrejtvényünk fő soraiba ezúttal Széchenyi Istvánnak egy anyanyelvünkre és annak használatára vonatkozó megállapítását rejtettük el. Ezt kell beküldeni! Megfejtése 25 pont.

Az e számunkban közölt rejtvények együttes értéke 83 pont, de már 70 pont elegendő ahhoz, hogy valaki részt vehessen megfejtésével a sorolásban, és egy-egy értékes könyv nyertese lehessen. A rejtvények megoldását 1993. május 15-ig kell beküldeni címünkre: Édes Anyanyelvünk, Pontozó, 1364 Budapest, pf. 122.

Minden kedves megfejtőnek jó időtöltést és kellemes szórakozást kívánunk a rejtvények készítői:

Bartha Mária (II)
Doroszlai Elekné (I)
Láng Miklós (III)
Schmidt János (V)
Zsigmond Győző (IV)

Eredményhirdetés

Az Anyanyelvápolók Szövetségének az Édes Anyanyelvünk 1992. október-decemberi számában megjelent – anyanyelvi táborok megrendezésére kiírt – pályázati felhívására tizenkét szervezet, közösség jelentkezett.

Az Anyanyelvápolók Szövetsége a Kazinczy és A Szép Magyar Nyelvért Alapítvány hozzájárulásával összesen 370 ezer forinttal támogatja 1993-ban az anyanyelvi táborok munkáját.

A bírálóbizottság az országos szervezésű és hatású tábori terveket részesítette előnyben, remélve, hogy a helyi, iskolai kezdeményezéseknek nagyobb esélyük van önkormányzati, alapítványi, vállalati támogatás megszerzésére is.

A bírálóbizottság döntése alapján az alábbi pályázatok kaptak támogatást:

Anyanyelvápolók Szövetsége,
Ifjúsági tábor 75 ezer Ft

Általános iskolások Beszélni nehéz!
tábora, Boglár 60 ezer Ft

Deák Ferenc Általános Iskola,
Eger 10 ezer Ft

Ballószögi Általános Iskola 10 ezer Ft

Beszélni nehéz! – pedagógusok
tábora, Siklós 75 ezer Ft

Diákújságírók Szaktábor,
Lakitelek 20 ezer Ft

Fehérgyarmati anyanyelvi
tábor 50 ezer Ft

Győri országos középiskolai
tábor 60 ezer Ft

Radnai Béla Közgazdasági
Szakközépiskola, Arany-kör 10 ezer Ft

Így véli Széchenyi

1	2	3	4	5	T	6	7	8	9	10	11	12	13	14
	15					16								
17					18		19			20				
21			22			23			24		25			
K		26			27			28		29			30	
31	32			33				34				35		
36			37		38		39				40		41	
O			NY			42								E
	43								44					
45				46				47				48		
49	50			51				52		S		53		V
54		55					56				57			58
59				60		61				I			62	
63					64			65			66			
67										É				T

VÍZSZINTES: 1. Széchenyi István véleményének kezdő szavai. 15. Ady Lédájának eredeti utóneve. 16. Ez a csibor is. 17. Szabó Magda regénye, a belőle készült filmet Zsurzs Éva rendezte. 19. Lányunk férje. 20. Gazdi fizette egykor. 21. Zuhogni kezd! 22. Kisfaludy Károly történeti tragédiája. 25. 1978-ban Ózdhoz csatolt település. 26. Fóliadarab! 27. Járdát falevelektől megtisztít. 30. Sajt fele! 31. A jód és a hélium vegyjele. 34. ... Ferrer; amerikai színész. 36. Zimbabwe fővárosa. 39. Sacinak is becézik. 43. Szabadtéri falumúzeum. 44. Pénzt mind vásárlásra fordít. 46. Esetleg. 48. Megszegi a szabályokat. 49. A fordítottja is igekötő. 51. Széchenyi véleményének negyedik, befejező része. 53. Erdőszélek! 54. Idegen szóösszetételekben kövel, közzel való kapcsolatra utaló előtag. 56. Szilvát szárít. 58. Koronája van, királysága nincs! 59. Tölcsér alakú halfogó eszköz. 61. Belül süpped! 63. Libéria része, még sincs a térképen! 66. Ritkán adják e férfinévet. 67. A vélemény harmadik része.

FÜGGŐLEGES: 2. Még említeni sem szabad. 3. Médi és Hédi testvére. 4. Az ókori római haderő legmagasabb csapategysége. 5. Kivív. 6. Elektronvált, röv. 7. Díszesen, mesterien kidolgozott. 8. Selymet készít. 9. Vége a mozinak! 10. ... Stignani; olasz mezzoszoprán énekesnő (1904–1974). 11. Verne hódító hőse. 12. Simontornyával szomszédos község. 13. Vizimadarak tőszéli rejteke. 14. Ili-omból való. 17. Széchenyi István szavainak második része. 18. Tas fiának névváltozata. 23. Tagadószó. 24. Régi eredetű női nevünk. 26. Fecó. 28. Forrásvizek radioaktivitását jelölő egység. 29. Lazán szétterülő (hajj). 32. ... Fallada; a Mi lesz veled, emberke? c. regény írója. 33. Észak-olaszországi város. 35. Kézilabdacsapat tagja. 37. Gyermeket szült. 38. Páncélszekerénybe rejtő. 39. Tüskés állat. 40. Albán pénzegység. 41. Fasor szegélyezte út, utca. 42. Délnyugat-Magyarországon élő szlovén népcsoport tagja. 45. A termodinamikai hőmérséklet egysége az SI-rendszerben. 47. Nélkülözhetetlen fém. 50. Granasztói Pál költete. 51. Uszodai „mértékegység”. 52. Fejlett iparú ázsiai ország. 53. Fogadására, népies szóval. 55. Londoni villamosvasút. 57. divatjamúltta válik. 58. Irányába. 60. Északi férfinév. 61. Jarry királya! 62. Azonban, hanem, angolul. 64. Az asztácium vegyjele. 65. Tankönyv, röv.

Schmidt János

Előző számunkba anyagtorlódás miatt minden igyekezetünk ellenére sem fért bele ez a rovatunk, ám ebből korántsem az következik, hogy kezdeményünket nem akarjuk folytatni. Íme, egy újabb idézetcsokor! Csak emlékeztetőül: e hasábkon elsősorban olvasóinké, levélíróinké a szó. Mi csupán egy-két magyarázó, ki-egészítő megjegyzést fűzünk a közreadottakhoz.

Kezdjük a sort egyik megbecsült szerzőnknek, **Pásztor Emilnek** (Eger, Rózsa Károly u. 4.) egy helyesbítő megjegyzésével!

„Sajnos, az Édes Anyanyelvünk 1992. évi 3. számának 16. oldalán megjelent cikemből (Egy fogalom = egy szó) a nyomda tévedésből kihagyott egy sort. Minthogy különböző nyomdák a cikkeimet már többször szedték pontatlanul, szerencsére ezt is elolvastam ellenőrzésül a lapban. Azon akadtam fönn, hogy szerintem az *egyétért* ige értelmezése nem lehet 'derekasan viselkedik'. Az utolsó mondatok helyes szövege a következő: »Csak a nyilvánvaló jelentésváltozást fejezzük ki egybeírással: *egyétért* (= azonos véleményen van), *helytáll* (= derekasan viselkedik), *jótáll* (= szavatul). Ezek tagjainak együttes jelentése más, mint az előtag és az utótag jelentésének összege.«

Elnézését kérjük. Máskor igyekezzünk jobban vigyázni! Most pedig **Bognár Géza** olvasónk (Tatabánya, Ságvári út 14.) leveléből idézünk.

„Június 21-én hallgattam az Álljunk meg egy szóra! tv-adásban a *fejér* és *fehér* szavunkról szóló beszélgetést a *Nándorfehérvár* utcanévvél kapcsolatban. Én úgy tudom, hogy a régi magyar nyelvben a *fehér* szónak nem 'fehér', hanem 'nagyon fontos' volt a jelentése. Mikor István király Esztergomból áthelyezte székhelyét, akkor nevezték el a mai Székesfehérvárt *Fejérvárnak*, azaz nagyon fontos várnak, ma úgy mondanánk, fővárosnak. És az Árpádok alatt mindig is *Fehérvár* volt a főváros, tehát egy nagyon fontos hely. Nándorfehérvárral kapcsolatban is erre lehet következtetni, mert az is nagyon fontos vár volt. Hunyadi János azért védte minden erejével, mert tudta, hogy ha török kézre jut, akkor szabad az út az ország belsejébe.»

Olvasónk érdekes gondolatot vet, illetve elevenít föl – levele itt nem idézett részében megírja, hogy e magyarázatot egyrészt történelemtanárától hallotta, másrészt olvasta is valahol – ám a tények nem igazolják az elgondolást. Bár a *fehér* – *fejér* alakkettős eredete nincs teljesen tisztázva,

az nem kétséges, hogy e szó alapjelentése nem 'nagyon fontos', hanem 'hószínű', s így a *fehér*, illetve *fejér* mind Székesfehérvár, mind Nándorfehérvár esetében fehér kőből épült várra utal. Van azonban egy olyan mozzanat, amely nem igazolja ugyan az olvasónk által leírt okfejtés helyességét, de bizonyos fokig magyarázza létrejöttét. Ez a mozzanat az, hogy – mint Kiss Lajos írja Földrajzi nevek etimológiai szótára című, rendkívül értékes munkájában – „Az Árpád-kor elején a kőből való építkezés általában az uralkodóra volt jellemző, s ezért a fehér kőből emelt, esetleg fehérre is meszelt épületekhez a nagyszerűség, kiválóság, előkelőség, nemesség képzeete kapcsolódott.”

Néhány sor **Parászka Mária Szonja** (Budapest, Horánszky u. 9.) leveléből:

„Az *ide* és az *oda* helyhatározószót sokan helytelenül használják. Ha valamit el akarok kérni valakitől, azt mondom: légy szíves, add *ide*...! Sokan viszont úgy mondják: add már *oda*... (Kinek?). Természetesen, ha nem a magam számára kérek el valamit, akkor én is így használom a helyhatározószót, pl. légy szíves, add már *oda* neki a törülközőt! De ha a magam számára kérem, akkor helyesen így hangzik: kérlek, add *ide*...! Ugyanez a helyzet, ha pl. az asztal mellett állok, s azt kérem valakitől: tedd *ide*, kérlek, a lisztet az asztalra! Nem fogom azt mondani: tedd már *oda*!” – Olvasónknak tökéletesen igaza van. Bár csak néhány ige – leginkább az *ad* – mellett vált gyakorivá, részben táji hatásra, az *ide* helyett is az *oda* használata, jogos és kell is a figyelmeztetés, az intő szó.

Fodor Zoltán olvasónk írja (Debrecen, Füredi út 32.) a következőket (levelét egy kissé megkurtítva közöljük).

„Tisztelt Szerkesztőség! Mindig érdeklődéssel veszem kézbe lapjukat. Így történt ez évi 3. számukkal is. Az egyik – egyébként gondolatébresztő – cikknek, Makra Zsigmond Status quo című írásának azonban van egy súlyos hibája: nem arról szól, amit a cím ígér. A cikk szerzője ugyanis egyedül és kizárólag Bakos Ferenc Idegen szavak és kifejezések szótára című művére hivatkozik, és az ott leírtakból vonja le – tévesen – következtetéseit. Tudomásul kell venni, hogy két kifejezés van a latinban. A *status quo* az egyik, melynek szó szerinti jelentése: állapot, amelyben vannak, azaz a mostani, a jelenlegi állapot. A *status quo*

ante (bellum) és *post (bellum)* a második kifejezés, magyarul a mostanit megelőző és a mostanit követő állapot. (A háború előtti és a háború utáni állapot.) Visszaemlékezve a jó hatvan évvel korábbi időkre, a szegedi piaristáknál egyik tanárunk az elsőként említett módon magyarázta az akkori kisdíjakoknak e latin kifejezés értelmét. Nézzük, miként vélekednek a lexikonok e kifejezésről! Az Új Idők Lexikona a 21–22. kötet 5515. oldalán azt írja, hogy a *status quo* teljesebben *status quo ante* – és ez utóbbiról mondja el véleményét. A Pallas Lexikon a 15. kötet 191. oldalán, valamint a Révai Lexikon a 17. kötet 128. oldalán az elsőként említetteket tartalmazza. Az Új Magyar Lexikon a 6. kötet 114. oldalán csak a mostani állapotról ír, az *ante* szóval kibővített kifejezést nem is említi. Visszátérve most már a lapjukban megjelent írásra, le kell szögezni, hogy a cikk írója által kifogásolt és a Szabad Európa rádióban elhangzott kifejezés, miszerint »vissza kell térni a korábbi status quohoz«, bizony helytálló volt, és nincs igaza Makra Zsigmondnak, amikor hibáztatja. Sajnálatosnak tartom, hogy a lap szerkesztőségében nem akadt senki, aki erre az elírásra felfigyelt volna.”

Készséggel közzétük olvasónk hozzászólását, mivel ezáltal tisztábban látunk egy nem is egyszerű kérdésben. Azt azonban nem mondanánk, hogy itt pusztán elírásról van szó. Inkább szemléleti, megítélésbeli a különbség. Ennek bizonyosságául a levélíró hivatkozásai mellé ideiktatjuk az 1990-ben megjelent Akadémiai Kislexikon meghatározását, amely csak a rövidebb változatra utal, ám mindkét jelentést feltüntetni, rögzíti. Íme, a tanulságos szócikk: „*status quo* <lat.>: megelőző, korábbi helyzetnek megfelelő állapot. Elsősorban területre vonatkozó jogi elv. Eredetileg annak kifejeződése, hogy a háború befejezéséről, ill. a békekötésről szóló egyezményekben a területi rendelkezéseknél a háború előtti állapotot kell figyelembe venni. Napjainkban a »fennálló állapot« védelmére szolgáló elv.”

A többi hozzászólásról majd legközelebb. S bár adósságunk, elmaradásunk van még bőven, a kedves olvasók dicsérő, bíráló, javaslattevő stb. leveleire továbbra is számítunk, illetve számít a szerkesztő:

Grétsy László

NYELVÉSZ-LELETEK, NYELV-ÉSZLELETEK

Köszöntjük új Olvasóinkat!

Lapunk megnövelte példányszámát és így mintegy 30 000-
el többen júnak hozzá kiadványunkhoz, mely mindenkinek
jó. Ha Ön olvassa pénzt időt és fáradságot takarít meg
vele, ha megismeri mit kínálnak a közvetlen környezetben.
Milyen új boltok, szolgáltatások és akciók vannak.
Ha Ön hirdeti gyors, kedvező hirdetési feltételeket kínálunk.
A hirdetési lehetőségekről bővebb felvilágosítást az utolsó
oldalon talál.

Üdvözlétei:

Tóth Anna
felelős kiadó

Mennyire felelős a kiadó? Ebben a vezércikkben
nyolc helyesírási és két nyelvhelyességi hibát talál-
tunk. Persze javítgatás helyett az egészet jobb lenne
eldobni! (Hungária Szuperinfó) Aki eldobta: B. G.

Maria INTER
SALZBURG-PRÁGA-I

3-rom - egyben

Bőrkeményedést-eltávolító készülék

A készülék nem
csiszol le a bőrt,
csak eltávolítja a
keményedést az
általános bőrápolás
során.

Úgy látszik, régi kedvencünk, Fülög Jimmy felcsa-
pott reklámszövegírónak. Ha viszont ez a 3-rom,
mint gyanítható, vicc, akkor: rossz vicc! A további
4-égy (bocsánat!) helyesírási hibáról nem is szólván.
(A „teleMAGAZIN” – így írja a nevé! – múlt évi 34.
számában találta: K. G.)

**Minden LEHEL hűtő- és
fagyasztógépek
10 % engedménnyel
1991. évi áron kaphatók!**

No igen. Régiességként, az egykori latin hatás
nyomaként néhány szóban, kifejezésben ma is töb-
bes számban áll a jelzett szó a minden után: *min-
denszentek, minden körülmények között* stb. De,
hogy a latin mondást idézzük, quod licet lovi, non li-
cet bovi! (Az Új Nógrádban „észlelte” Deák Ferenc
salgótarjáni olvasónk. Közzéteszi: G. L.)

Ezt az eddig sem egyszerű képet bonyolítja az idei költség-
vetés látványos csődje. Szakmai hibát követett el a profi Ku-
pa Mihály vagy politikai bünt, amikor a gazdaság működését
és a bevételi oldalt tekintve túl optimista volt? Ez nemigen
tudható. A miniszteruma azonban most is magabiztosan ki-
nálja az új receptet: 1993-ra a kétkulacsos áfát, keves tekint-
ettel annak súlyos szociális kihatásaira, társadalmi veszé-
lyeire; és a minden eddigit felülmúló és költségvetési hiányt.

Nincs gyilkosabb az „értelmes” (valójában: érte-
lemzavaró) sajtóhibánál! Mintha szedés közben az
járt volna a nyomdász fejében, hogy az áfa „elvtele-
nül egyszerre két ellentétes érdeket szolgál ki” (a
Magyar értelmező kéziszótár alapján). Úgy látszik,
csakugyan fenékgig kell üríteni a keserű Kupát! (A
Népszabadság tavaly július 6-i számában bukkant rá
K. G.)

Árunk magas technológiával készült, és rendszeresen ellenőrzött.
Ha mégis talál barmi hibát előre is elnevezést kérjük. Legyen szives
a hibás árut címünkre elküldeni, azaz postafordultával kicserélünk.

Nem tartom magamat illetékesnek annak eldönté-
sére, hogy a „SZENDVICSI uzsonnazacsó”, amely-
nek nejlontasakján a fenti szöveg olvasható, valóban
„a minőség csúcsa”-e. Arról viszont meg vagyok győ-
ződve, hogy ez a felirat a nyelvi minőség – mélypont-
ja! Kérem tehát, cseréljék ki – ha nem is „postafor-
dultával” –, pl. erre: „Árunkat (vagy: Az árut) korszerű
technológiával készítjük és rendszeresen ellenőriz-
zük. Ha mégis hibát találna benne, elnézését kérjük.
A hibás árut küldje el címünkre, postafordultával ki-
cseréljük (vagy: hogy postafordultával kicserélhes-
sük).” (Közzéteszi: K. G.)

amerikai) * 18-án, este 8.
Disco minden nap du. 4-től
éjjel 12-ig, pénteken és
szombaton este 9-től hajnali
4-ig. Biliárdszalon, játékte-
rem, go-go görölök.

PM 77

Valami bűvészmutatvány lehet a go-go göröl? Vagy talán go-go girl-ök (görölök)? Akkor persze a disco is inkább diszkó, a minden nap viszont min-
denképpen mindennap. (Pesti Műsor, 1992. októ-
ber 16–22.) Találta: B. G.